

Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης
Μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (IPSA)

Δίκτυο Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου
Κείμενα Εργασίας, αρ. 5

Γιώργος Κατσαμπέκης

ΣΥΡΙΖΑ 2004-2012: από τη «νεολαία» στον «λαό»
Μια λογο-θεωρητική προσέγγιση του λαϊκισμού της ριζοσπαστικής αριστεράς

Ιανουάριος 2014

Γιώργος Κατσαμπέκης*

ΣΥΡΙΖΑ 2004-2012: από τη «νεολαία» στον «λαό»:

Μια λογο-θεωρητική προσέγγιση του λαϊκισμού της ριζοσπαστικής αριστεράς**

Εισαγωγή

Οι δύο διαδοχικές βουλευτικές εκλογές του Μαΐου και του Ιουνίου του 2012 συνιστούν αναμφίβολα *τομή* στη σύγχρονη μεταπολιτευτική ιστορία της Ελλάδας. Η βίαιη κατάρρευση του άλλοτε κραταιού δικομματισμού, η ανάδειξη στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης ενός σχηματισμού της ριζοσπαστικής αριστεράς που μέχρι χθες επιτύγχανε ποσοστά οριακά πάνω από το όριο κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης του 3%, αλλά και η είσοδος στο κοινοβούλιο ενός κόμματος με σαφή εξτρεμιστικά και νεοναζιστικά χαρακτηριστικά αντανακλούν με τον πιο ανάγλυφο τρόπο τη ριζική *ρήξη* που έχει υποστεί ο συλλογικός φαντασιακός ορίζοντας της μεταπολίτευσης. Όπως ήταν φυσικό, ήδη από τις εκλογές του Μαΐου, το ενδιαφέρον διαφόρων σχολιαστών, διανοούμενων και αναλυτών, σε διεθνές μάλιστα επίπεδο, εστιάστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό στην εντυπωσιακή εκτίναξη των ποσοστών του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος συχνά αναγνωριζόταν ως ο «πραγματικός νικητής» των εκλογών· άλλοτε ως φορέας ελπίδας, άλλοτε ως απειλή και πηγή ανησυχίας. Τι ήταν όμως, σε τελική ανάλυση, αυτό που ανέδειξε ένα κόμμα που κινούνταν μάλλον στο κοινοβουλευτικό περιθώριο –σε ποσοστό της τάξης του 4,6% το 2009– σε αξιωματική αντιπολίτευση, φέρνοντάς το μόλις μια ανάσα πριν τη νίκη των εκλογών; Οι απαντήσεις σε τούτο το ερώτημα ποικίλουν, αν και οι περισσότερες δείχνουν να

* Υποψήφιος διδάκτωρ, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, ΑΠΘ.

** Μια εκδοχή του παρόντος κειμένου θα δημοσιευτεί στον υπό έκδοση συλλογικό τόμο: Αλέξανδρος Κιουπκιολής, Υβόν Κοσμά, Γιάννης Πεχτελίδης (επιμ.), *Θεωρία του Λόγου: Δημιουργικές Εφαρμογές*, Αθήνα: Gutenberg.

συναντιούνται στην υποτιθέμενη «λαϊκιστική» γοητεία της απεύθυνσης του ΣΥΡΙΖΑ –εξ ου και η «επικινδυνότητά» του–, αλλά και την «φρέσκια» παρουσία του αρχηγού του, Αλέξη Τσίπρα. Προκύπτει επομένως εδώ ένα μείζον ερώτημα: *είναι ο ΣΥΡΙΖΑ ένα κόμμα λαϊκιστικό; Και αν ναι, τι μπορεί να σημαίνει αυτό;*

Σε τούτο το κείμενο επιχειρώ να απαντήσω στο παραπάνω ερώτημα, προσεγγίζοντας το «φαινόμενο ΣΥΡΙΖΑ» από την σκοπιά της ανάλυσης λόγου. Η διερεύνησή μου εκκινεί από τις πρώτες ημέρες της γέννησης του συμμαχικού εγχειρήματος, μετά το 2004, οπότε και συντελείται η στροφή του ΣΥΝ στα «κινήματα»¹ και αποφασίζεται η περεταίρω ενίσχυση του ΣΥΡΙΖΑ, ενώ θεμελιώνεται και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του χώρου για το υποκείμενο της «νεολαίας», η οποία ανάγεται έκτοτε σε προνομιακή αναφορά του πολιτικού σχηματισμού. Η εστίασή μου στη θέση της «νεολαίας» στον λόγο του ΣΥΡΙΖΑ διαχρονικά έγκειται στην υποψία/υπόθεση πως στις διαδοχικές εκλογές του Μάη και του Ιουνίου του 2012, ο ΣΥΡΙΖΑ πέτυχε κάτι παραπάνω από το να δρέψει τους καρπούς μιας επιτυχημένης «λαϊκιστικής» εκστρατείας. Εξαργύρωσε, θα λέγαμε, την «*ψήφο του Δεκέμβρη*»: την *ψήφο των νέων*. Όπως δείχνει άλλωστε η δημογραφική ανάλυση της ψήφου από εγκυρότατους δημοσκόπους, η κατίσχυση του ΣΥΡΙΖΑ στις ηλικίες μεταξύ 18-24 ήταν κάτι παραπάνω από συντριπτική, ενώ σημαντικότερη ήταν και στην ευρύτερη κατηγορία μεταξύ 18-54.² Παρακάτω, στο πρώτο εμπειρικό κομμάτι του κειμένου μου, μέσα από την ανάλυση του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ, θα επιχειρήσω, πέρα από τη διερεύνηση της λογικής που διέπει τον λόγο του, να δείξω και πώς τα δημογραφικά

¹ Βλ. Βασίλης Στόλης (2012), «Αριστερά σε κίνηση. Η “κινηματική στροφή” του Συνασπισμού 2000-2004 και το 4^ο Συνέδριο», Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

² Βλ. Γιάννης Μαυρής (2013), «Που βαδίζει ο ΣΥΡΙΖΑ. Εκλογική ανάδυση και δυναμική του νέου κόμματος της Αριστεράς», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 26 Ιουνίου· Χριστόφορος Βερναρδάκης (2012), «Οι εκλογές της 17ης Ιουνίου και οι νέες τομές στο κομματικό σύστημα», *Αυγή*, 24 Ιουνίου.

χαρακτηριστικά της ψήφου του 2012 σχετίζονται σημαντικά με τα βασικά υποκείμενα που κατασκευάζονται και εγκαλούνται στον λόγο του σχηματισμού.

Η διερεύνηση αυτή της θέσης της «νεολαίας» στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ δεν αφορά βεβαίως μόνο την ανίχνευση συσχετισμών ανάμεσα στις ρηματικές εγκλήσεις του πολιτικού σχηματισμού και του πραγματικού του τελικά εκλογικού ακροατηρίου στις πρόσφατες εκλογές, αλλά τοποθετείται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, το οποίο εκκινεί από την υπόθεση ότι ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ συνιστά λαϊκισμό. Στο πλαίσιο αυτό, θα επιχειρήσω να δείξω πως η λαϊκιστική συνάρθρωση του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ –για την οποία έχει ήδη γίνει αρκετός λόγος,³ αν και όχι πάντα με τους πιο αυστηρούς επιστημονικούς/μεθοδολογικούς όρους– δε συνιστά ουσιαστικά καινοφανές στοιχείο, γέννημα της κρίσης. Ξεκάθαρα δείγματα της συγκεκριμένης λογικής⁴ είναι εμφανή ήδη από τα μέσα του 2000, όταν ο «λαός» εγκαλούνταν τότε με έμμεσο τρόπο, περισσότερο συνεκδοχικά ή μετωνυμικά, μέσω της «νεολαίας» ή/και των «κινημάτων», για να φτάσουμε σταδιακά στην εμφατική έγκληση του «λαού» με τ' όνομά του στην παρατεταμένη διπλή προεκλογική περίοδο του 2012 και έπειτα. Τότε, φαίνεται πως συντελείται μια σημαντική τομή στην συνάρθρωση του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ, με το σημαίνον «λαός» να πλημυρίζει τον λόγο του, την ίδια στιγμή που άλλες κομβικές αναφορές –μεταξύ τους η «νεολαία»– υποχωρούν αισθητά. Δε θα ήταν λοιπόν, υπ' αυτή την έννοια, αδόκιμο να μιλήσει κανείς για σταδιακή

³ Βλ. εντελώς ενδεικτικά Ανδρέας Πανταζόπουλος (2013), *Ο αριστερός εθνικολαϊκισμός 2008-2013*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο· Γιάννης Λούλης (2012), *Που οδηγείται η Ελλάδα*, Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 139-164· Πάρις Ασλανίδης (2013), «Αναζητώντας τον Έλληνα Τσάβεζ», πρόλογος του μεταφραστή στο Cas Mudde και Cristóbal Rovira Kaltwasser (επιμ.) (2013α), *Λαϊκισμός στην Ευρώπη και την Αμερική. Απειλή ή διόρθωση για τη δημοκρατία.*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ. 24-25· Μάνος Ματσαγγάνης (2013), «Ο σοσιαλισμός των ηλιθίων», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 14 Σεπτεμβρίου· Aristos Doxiadis και Manos Matsaganis (2012), *National Populism and Xenophobia in Greece*, Λονδίνο: Counterpoint, <http://goo.gl/L7Pz7>· Γιάννης Βούλγαρης (2012), «Ο ριζοσπαστικός συντηρητισμός του ΣΥΡΙΖΑ», *Τα Νέα*, 8 Δεκεμβρίου. Αξίζει να σημειωθεί πως σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο «λαϊκισμός» του ΣΥΡΙΖΑ παρουσιάζεται με μια ξεκάθαρη και ορισμένες φορές ιδιαίτερα αιχμηρή αρνητική αξιολογική κρίση.

⁴ Η λογική της ισοδυναμίας, η ανταγωνιστική θεώρηση του κοινωνικού πεδίου, η διαλεκτική μεταξύ μερικού/καθολικού, κλπ.

«ενηλικίωση» του λαϊκισμού του ΣΥΡΙΖΑ από το ξέσπασμα της κρίσης το 2010 και έπειτα. Ο όρος «ενηλικίωση» εδώ –παρότι ίσως «άγαρμπος»– χρησιμοποιείται για να περιγραφεί η σταδιακή μεταστροφή του ΣΥΡΙΖΑ από την σφυρηλάτηση δεσμών με ειδικότερα και πιο εντοπισμένα ακροατήρια –όπως η νεολαία και ο χώρος των φοιτητών– στο άνοιγμα προς το «εθνικό ακροατήριο»: μια κίνηση που μεταφράστηκε στην σταδιακή υποχώρηση της αναφοράς στη «νεολαία» και τα «κινήματα» με την υιοθέτηση ενός πιο συμπεριληπτικού/καθολικού σημαίνοντος: του «λαού». Οι προϋποθέσεις μάλιστα τούτου του περάσματος είναι ανιχνεύσιμες πολύ πριν ο ΣΥΡΙΖΑ αναδειχθεί σε βασικό διεκδικητή της διακυβέρνησης της χώρας. Από την άλλη, η γενικότερη θεώρηση του κοινωνικού πεδίου ως θεμελιωδώς διχασμένου ανάμεσα σε δύο ευρύτερα στρατόπεδα, όπου –εντελώς σχηματικά– στη μία πλευρά συναντάμε ένα μέτωπο κοινωνικών στρωμάτων που πλήττονται από τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές –τον *λαό*– και από την άλλη τον δικομματισμό ΠΑΣΟΚ-ΝΔ και τις δυνάμεις που στηρίζουν τις νεοφιλελεύθερες πολιτικές απορρύθμισης –το *κατεστημένο*– παρουσιάζει μια αξιοσημείωτη σταθερότητα στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ ήδη από την ίδρυσή του.

Τέλος, όσον αφορά τον λαϊκισμό του ΣΥΡΙΖΑ, θα υποστηριχθεί πως οι κυρίαρχες στην ημεδαπή θεωρήσεις του φαινομένου, που συνδέουν σχεδόν μονοσήμαντα τον λαϊκισμό και τις λαϊκιστικές εγκλήσεις με μια αντιδημοκρατική μονολιθική θεώρηση του λαού, νομοτελειακά συνδεδεμένη με το έθνος, και με μια συνωμοσιολογική θεώρηση του κοινωνικού, *σφάλουν* στη ρίζα τους και ως εκ τούτου πρέπει να αναθεωρηθούν ώστε να ξεπεράσουν τα αδιέξοδα που τους θέτει η εμπειρική πραγματικότητα των σύγχρονων λαϊκισμών. Επιπλέον, και έχοντας εδώ κατά νου τις τελευταίες εξελίξεις στη διεθνή βιβλιογραφική παραγωγή,⁵ οφείλουν να

⁵ Mudde και Rovira Kaltwasser (2013α).

απαλλαγούν από τις αξιολογικές προκαταλήψεις και τις ισοπεδωτικές υπεραπλουστεύσεις που συχνά τις βαραίνουν, οδηγώντας στην πλήρη υποτίμηση και αποσιώπηση της μεγάλης ποικιλομορφίας και ετερογένειας των λαϊκιστικών υβριδίων. Και αυτό γιατί στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ, όπως θα δούμε στη συνέχεια, έχουμε να κάνουμε με την κατασκευή και έγκληση του «λαού» ως πληθυντικού και πολυποίκιλου υποκειμένου σε μια λογική ξεκάθαρα *αντι-εθνικιστική* και *εμφατικά συμπεριληπτική/πλουραλιστική* ενός υποκειμένου αυτενεργού, που καλείται και εγκαλείται να κινητοποιηθεί για την χειραφέτησή του, αποκομμένο από τον «ηγέτη» και πέρα από τα ουσιοκρατικά δεσμά του «έθνους», επιλέγοντας τον «αντίπαλό» του, τον νεοφιλελευθερισμό και τις ακραίες πολιτικές λιτότητας, με κριτήρια πρωτίστως πολιτικά. Σε αυτή του την προοπτική, ο λαϊκισμός του ΣΥΡΙΖΑ είναι προσφορότερο να τοποθετηθεί και να αποτιμηθεί συγκριτικά στο πλαίσιο των νέων δημοκρατικών και πλουραλιστικών λαϊκισμών της ευρωπαϊκής αριστεράς, που αποσταθεροποιούν πλέον το παράδειγμα της ευρωπαϊκής λαϊκιστικής ακροδεξιάς το οποίο κυριάρχησε τις τελευταίες δύο δεκαετίες στη ευρύτερη δημόσια αλλά και την ακαδημαϊκή συζήτηση. Υπ' αυτή την έννοια, ο λαϊκισμός της νέας ευρωπαϊκής αριστεράς –που εκφράζεται και μέσα από κομματικούς σχηματισμούς όπως το γαλλικό Μέτωπο της Αριστεράς (Front de Gauche) και η γερμανική Αριστερά (Die Linke)– εντοπίζεται πολύ εγγύτερα στο παράδειγμα της σύγχρονης Λατινικής Αμερικής και αυτό που έχει περιγραφεί σε πρόσφατες μελέτες ως «λαϊκισμός της συμπερίληψης».⁶

Η διερεύνηση που ακολουθεί δεν επιχειρεί να δώσει μία συνολική εξήγηση ή να εκφράσει βεβαιότητες ως προς τον δεσμό που έχει υφάνει ο ΣΥΡΙΖΑ με το ακροατήριό του μέσω στοχευμένων εγκλήσεων ή να προκαταλάβει τη συζήτηση για

⁶ Cas Mudde και Cristóbal Rovira Kaltwasser (2013γ), «Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America», *Government and Opposition*, 48(2), σ. 147-174.

τις αυριανές εξελίξεις, ούτε βεβαίως να πλέξει το εγκώμιο του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά περισσότερο να φωτίσει ορισμένες επιμέρους πτυχές της σημερινής απήχησης και εκλογικής ανόδου του μέσα από μια διαχρονική ματιά, αξιοποιώντας τα εργαλεία που μας προσφέρει η θεωρία του λόγου. Αποτελεί, με άλλα λόγια, κομμάτι μιας ευρύτερης και πιο σύνθετης διερεύνησης που μένει να αναπτυχθεί περαιτέρω, αφού η ανάλυση λόγου από μόνη της δε μπορεί με βεβαιότητα να μας πει τελικά πως συμπεριφέρθηκαν ακριβώς τα εγκαλούμενα υποκείμενα του κάθε λόγου· πώς και γιατί ανταποκρίθηκαν σε συγκεκριμένες εγκλήσεις, σε ποιο βαθμό δεσμεύτηκε η συμπεριφορά τους, πως επηρεάστηκε η ταυτότητά τους, κλπ. Ούτε μπορούμε να ξέρουμε σε ποιο βαθμό είναι «ειλικρινείς» οι εγκλήσεις και διακηρύξεις του εν λόγω πολιτικού σχηματισμού. Κάτι το οποίο ωστόσο δεν επηρεάζει καθόλου την πολιτική/κοινωνική έρευνα, αφού ο ίδιος ο λόγος –πέρα από την «αλήθεια» ή το «ψέμα» του– παράγει πραγματικά αποτελέσματα με την ίδια την εκφορά του και μόνο.⁷ Η διαπίστωση της ειλικρίνειας ή του ψεύδους μιας εξαγγελίας έρχεται πάντα εκ των υστέρων. Έτσι, η θεωρία του λόγου στην εμπειρική της εφαρμογή μπορεί να μας δώσει ενδείξεις, πιθανότατα μάλιστα ισχυρές ενδείξεις, για την ένταξη των υποκειμένων σε συγκεκριμένα νοηματικά δίκτυα και την ανάληψη από μέρους τους συγκεκριμένων ταυτοτήτων, προτύπων ζωής, αιτημάτων, ρεπερτορίων δράσης και τελικά στόχων και προσδοκιών. Αλλά και κάτι παραπάνω, μας βοηθά να αποκωδικοποιήσουμε και να κατανοήσουμε την ταυτότητα και τις στοχεύσεις του εκάστοτε εγκαλούντος υποκειμένου (είτε πρόκειται για ένα πολιτικό πρόσωπο, ένα πολιτικό κόμμα, έναν δημοσιογραφικό οργανισμό, κ.ο.κ.). Σε αυτό το επίπεδο, θα

⁷ Όπως σημειώνουν άλλωστε οι Μούντε και Ροβίρα Καλτβάσερ, «το αν ο λαϊκιστής πιστεύει πραγματικά στο μήνυμα που επικοινωνεί ή αν ο λαϊκισμός αποτελεί ένα εργαλείο στρατηγικής, αποτελεί ένα εμπειρικό ερώτημα το οποίο είναι σχεδόν αδύνατον να απαντηθεί καταλυτικά (δίχως να εισέλθει κανείς στο μυαλό του λαϊκιστή)». Cas Mudde και Cristóbal Rovira Kaltwasser (2013β), «Λαϊκισμός και (φιλελεύθερη) δημοκρατία: ένα αναλυτικό πλαίσιο», στο Mudde και Rovira Kaltwasser (2013α), σ. 45.

αναπτυχθεί παρακάτω μια «ετερόδοξη» ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία ο λαϊκισμός του Τσίπρα, και του ΣΥΡΙΖΑ, δε συνιστά –τουλάχιστον προς το παρόν– ως τέτοιος εξέλιξη «επικίνδυνη», στο βαθμό που συναρθρώνεται στενά με μια πλουραλιστική αντίληψη για το λαϊκό υποκείμενο και υιοθετεί μια αγωνιστική αντιπαράθεση με τους αντιπάλους του. Αυτό, από την άλλη, δε μας παρέχει καμία εγγύηση για τη μελλοντική του εξέλιξη, καθώς ακόμα και σήμερα οι συσχετισμοί στο εσωτερικό του κόμματος παραμένουν σε ένα βαθμό ρευστοί και ευμετάβλητοι, ενώ πολλά ενδέχεται να αλλάξουν (προς το καλύτερο ή προς το χειρότερο) αν ο ΣΥΡΙΖΑ βρεθεί σε θέση κυβερνητικής ευθύνης και ο Τσίπρας γίνει πρωθυπουργός. Δεν είναι άλλωστε διόλου τυχαίο το γεγονός ότι ορισμένοι μελετητές επιλέγουν να κάνουν μια σαφή διάκριση μεταξύ «λαϊκισμού στην κυβέρνηση» και «λαϊκισμού στην αντιπολίτευση» ή «λαϊκισμού στους δρόμους» και «λαϊκισμού στην εξουσία».⁸

Η θεωρία του λόγου και ο λαϊκισμός

Η διερεύνηση του λαϊκιστικού ή μη χαρακτήρα ενός πολιτικού κόμματος, προσώπου ή κινήματος δε μπορεί να προχωρήσει χωρίς να βασίζεται στην ανάπτυξη ενός σαφούς και αυστηρού θεωρητικού/μεθοδολογικού πλαισίου με αξιώσεις εφαρμογής σε ποικίλα ιστορικά και πολιτικο-κοινωνικά συγκείμενα. Που να μπορεί με άλλα λόγια να ξεφύγει από το περιοριστικό πλαίσιο που επιβάλλει η εκάστοτε ιστορική και χωρική συγκυρία· η εκάστοτε εθνική ή χωρική «ιδιαιτερότητα». Αξίζει νομίζω να επιμείνουμε σε αυτό το σημείο, καθώς οι επιμέρους ιστορικές εκδηλώσεις του φαινομένου καθόρισαν διαχρονικά την ανάπτυξη θεωριών εξαιρετικά περιοριστικών

⁸ Βλ. Mudde και Rovira Kaltwasser (2013α)· Francisco Panizza (2000), «Neopopulism and its Limits in Collor's Brazil», *Bulletin of Latin American Research*, τόμ. 19(2), σ. 190· Susanne Gratius (2007), *The 'Third Wave of Populism' in Latin America*, Working Paper no. 45, FRIDE· Cas Mudde (2013), «Are Populists Friends or Foes of Constitutionalism?», Policy Brief, The Foundation for Law, Justice and Society, http://www.fljs.org/sites/www.fljs.org/files/publications/Mudde_0.pdf.

και αντιφατικών μεταξύ τους, οι οποίες τελικά περιπλέκουν παρά διευκολύνουν τις προοπτικές διερεύνησης και κριτικής κατανόησης του λαϊκισμού.

Έτσι, στη σχετική διεθνή βιβλιογραφία ο λαϊκισμός βρέθηκε συχνά συνδεδεμένος με το ιδιαίτερο κοινωνικοπολιτικό και ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου προέκυπτε κάθε φορά. Στις πρώτες μελέτες, που αφορούσαν τους λεγόμενους «ιστορικούς λαϊκισμούς» (ΗΠΑ και Ρωσία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα) ο λαϊκισμός παρουσιάστηκε ως ιδεολογία μιας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης, των αγροτών, ενώ κατανοήθηκε με ένα πρόσημο σαφώς προοδευτικό –στην περίπτωση των ΗΠΑ μάλιστα ανακαλείται μέχρι και σήμερα ως κομμάτι της ζωντανής δημοκρατικής κληρονομιάς της χώρας.⁹ Αργότερα, μπροστά στην εκρηκτική ανάπτυξη διαφόρων λαϊκιστικών κινημάτων στην Λατινική Αμερική –με κορυφαία ίσως στιγμή αυτή του Περονισμού στην Αργεντινή–, ο λαϊκισμός θα ιδωθεί ως υποπροϊόν των «κρίσεων εκσυγχρονισμού» σε μεταβατικές κοινωνίες, ενώ θα συγχιστεί ή ταυτιστεί συχνά με το ηγετικό χάρισμα, την πελατειοκρατία και την κακοδιαχείριση των μακροοικονομικών μεγεθών.¹⁰ Η εικόνα σχετικά με το περιεχόμενο και την πρόσληψη του λαϊκισμού θα περιπλακεί ακόμα περισσότερο κατά την δεκαετία του 1990, όταν η Ευρώπη θα έλθει αντιμέτωπη με την εντυπωσιακή άνοδο των νεολαϊκιστών της ακροδεξιάς που συνάρθρωναν στο λόγο τους ξενοφοβικά, ευρωσκεπτικιστικά ακόμα και νεοφασιστικά στοιχεία –με πιο εμβληματικές φιγούρες ίσως τον Ζαν Μαρί Λεπέν (Jean-Marie Le Pen) στη Γαλλία και τον Γιεργκ Χάιντερ (Jörg Haider) στην Αυστρία. Εδώ πιο πειστικές φάνηκαν οι αναλύσεις που συνέδεαν την απήχηση των ακροδεξιών λαϊκιστών με τη μεταπολιτική στροφή των δυτικών

⁹ Βλ. Cas Mudde και Cristóbal Rovira Kaltwasser (2013δ), «Populism», στο Michael Freeden, Lyman Tower Sargent και Marc Stears (επιμ.) (2013), *Oxford Handbook of Political Ideologies*, Οξφόρδη: Oxford University Press, σ. 495. Paul Taggart (2000), *Populism*, Μπάκιγχαμ: Open University Press, σ. 25-57.

¹⁰ Βλ. Taggart (2000), σ. 59-66· Mudde και Rovira Kaltwasser (2013δ), σ. 496.

κοινωνιών και την εξάπλωση σε μεγάλο μέρος της κοινωνίας μιας (αποπολιτικοποιημένης) μεταδημοκρατικής κουλτούρας που στερούσε τη δημόσια σφαίρα από εναλλακτικές πολιτικές επιλογές.¹¹ Η επιμονή ωστόσο στη χρήση της λαϊκιστικής ταμπέλας για την ερμηνεία και αποτίμηση των συγκεκριμένων φαινομένων οδήγησε συχνά στην εξαιρετικά περιοριστική και ευρωκεντρική ταύτιση του λαϊκισμού με την ξενόφοβη ακροδεξιά και τον αντι-ισλαμισμό. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και μετά οι νέες εξελίξεις θα επαναφέρουν το ενδιαφέρον στη Λατινική Αμερική και την εντυπωσιακή «επιστροφή της αριστεράς» κόντρα στη λεγόμενη «συναίνεση της Ουάσιγκτον», που εκφράστηκε με την άνοδο και διατήρηση στην εξουσία προσωπικοτήτων όπως ο Ούγκο Τσάβες (Hugo Chávez) στη Βενεζουέλα και ο Έβο Μοράλες (Evo Morales) στην Βολιβία.¹² Το πρόταγμα του «σοσιαλισμού για τον 21^ο αιώνα», όπως αρθρώθηκε από τον Τσάβες, φαίνεται πως συναρθρωνόταν σε ένα ιδεοτυπικά λαϊκιστικό πλαίσιο, ως «λαϊκισμός για τον 21^ο αιώνα». Σε τούτη την αλυσίδα ριζικά ετερογενών περιπτώσεων που κατηγοριοποιούνται ως «λαϊκισμοί», ήρθαν πιο πρόσφατα να προστεθούν τα πολυποίκιλα κινήματα των «Αγανακτισμένων» του Ευρωπαϊκού Νότου (σε Ισπανία και Ελλάδα) και των καταληψιών της Γουόλ Στρητ στις ΗΠΑ (Occupy Wall Street), που πρόβαλαν εμφατικά το αίτημα για μια καλύτερη δημοκρατία σε συνθήκες ισότητας και αλληλεγγύης, καυτηριάζοντας παράλληλα το ρόλο των ασύδοτων «αγορών», των οικονομικών ελίτ, και των τραπεζών στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες κοινωνίες της δύσης.¹³

¹¹ Βλ. ενδεικτικά Chantal Mouffe (2004), *Το δημοκρατικό παράδοξο*, μτφρ. Αλ. Κιουπκιολής, Αθήνα: Πόλις. Βασιλική Γεωργιάδου (2008), *Η άκρα δεξιά και οι συνέπειες της συναίνεσης*, Αθήνα: Καστανιώτης.

¹² George Philip και Francisco Panizza (2011), *The Triumph of Politics*, Κέμπριτζ: Polity· Ryan Brading (2012), *Populism in Venezuela*, Άμπινγκτον: Routledge.

¹³ Γιάννης Σταυρακάκης (2012), «Λαός και λαϊκιστικός λόγος στη σκιά της ευρωπαϊκής κρίσης», στο Νικόλας Σεβαστάκης και Γιάννης Σταυρακάκης (2012), *Λαϊκισμός, αντιλαϊκισμός και κρίση*, Αθήνα: Νεφέλη, σ. 57· Wendy Brown (2011), «Occupy Wall Street: return of the repressed Res-Publica»,

Έτσι, ο λαϊκισμός στη σχετική βιβλιογραφία έχει μελετηθεί τις περισσότερες φορές στις μεμονωμένες εκδηλώσεις του, παρά σε συγκριτική προοπτική, και υπ' αυτή την έννοια έχουν δίκιο οι Κας Μούντε (Cas Mudde) και Κριστόμπαλ Ροβίρα Καλτβάσερ (Cristóbal Rovira Kaltwasser) που τονίζουν σε πρόσφατη μελέτη τους την υστέρηση των συγκριτικών διαπεριφερειακών μελετών στο πεδίο του λαϊκισμού.¹⁴ Αναπτύχθηκαν έτσι θεωρητικά/μεθοδολογικά μοντέλα που μπορεί να εξηγούσαν επαρκώς μία ή περισσότερες περιπτώσεις, όμως αποτύγχαναν να εξηγήσουν και όλες τις υπόλοιπες.¹⁵ Πρόέκυψε έτσι εκ των πραγμάτων η ανάγκη ανεύρεσης ενός ελάχιστου κοινού παρονομαστή που θα καθιστά την συγκριτική διαπεριφερειακή έρευνα και ανάλυση του λαϊκισμού δυνατή.

Από την συνοπτική απαρίθμηση των παραπάνω εκδηλώσεων του φαινομένου γίνεται αμέσως σαφές πως δεν αρκεί ούτε μια μορφή οργάνωσης, ούτε κάποια κοινή ιδεολογία, ούτε μια συγκεκριμένη κοινωνική τάξη για να ορίσουμε τον λαϊκισμό. Η «χαμαιλεοντική» του φύση,¹⁶ φαίνεται πως του έχει επιτρέψει να εκφραστεί σε ποικίλους και συχνά αντιφατικούς οργανωτικά, ιδεολογικά και κοινωνικά χώρους. Άλλοτε προσδεδεμένος στον εθνικισμό, άλλοτε στον διεθνισμό, άλλοτε πλάθοντας ένα συλλογικό υποκείμενο μονολιθικό και ομοιογενές, άλλοτε δημιουργώντας

Theory and Event, τόμ. 14(4), http://muse.jhu.edu/journals/theory_and_event/v014/14.4S.brown.html. Marina Prentoulis και Lasse Thomassen (2014), «Autonomy and Hegemony in the Squares: The 2011 Protests in Greece and Spain», στο Αλέξανδρος Κιουπκιολής και Γιώργος Κατσαμπέκης (επιμ.) (2014), *Radical Democracy and Collective Movements Today*, Φάρνχαμ: Ashgate (υπό έκδοση).

¹⁴ Mudde και Rovira Kaltwasser (2013α).

¹⁵ Δεν υπάρχει ο χώρος εδώ για να αναπτυχθεί μια εμπεριστατωμένη κριτική ανάγνωση των διαφόρων μοντέλων ανάλυσης του λαϊκισμού που ανά διαστήματα δοκιμάστηκαν και τελικά απέτυχαν να δώσουν μια ικανοποιητική συνολική εξήγηση και να αναπτύξουν ένα μοντέλο με προοπτικές εφαρμογής σε ποικίλα ιστορικά και πολιτικο-κοινωνικά συγκείμενα. Για μια τέτοια κριτική αποτίμηση βλ. Ernesto Laclau (2005), *On Populist Reason*, Λονδίνο: Verso (ειδικά σ. 1-20)· για έναν σύντομο σχολιασμό σε σχέση με την εγχώρια συζήτηση βλ. Γιώργος Κατσαμπέκης (2013), «Η “αρρώστια” της δημοκρατίας και οι ανεύθυνοι αντιλαϊκιστές», *Χρόνος*, τχ. 1, <http://www.chronosmag.eu/index.php/g-sps-s-e-th-ls-l.html>.

¹⁶ Taggart (2000), σ. 1.

χαλαρές και πληθυντικές συλλογικότητες που θυμίζουν το λεγόμενο «πλήθος»,¹⁷ άλλοτε επενδύοντας στον αποκλεισμό και άλλοτε προάγοντας τη συμπερίληψη, άλλοτε υιοθετώντας νεοφιλελεύθερες πολιτικές απορρύθμισης και άλλοτε αριστερόστροφες πολιτικές κρατικού παρεμβατισμού. Που να στραφούμε λοιπόν για να αναζητήσουμε ένα ελάχιστο κοινό προσδιοριστικό στοιχείο το οποίο θα μας επιτρέπει να αναγνωρίζουμε ένα λαϊκιστικό κίνημα και ταυτόχρονα να το αποτιμούμε επιστημονικά και πολιτικά;

Νομίζω πως το ελάχιστο αυτό στοιχείο μπορεί και πρέπει να αναζητηθεί στον λόγο που εκφέρουν οι εκάστοτε πολιτικοί φορείς. Αυτή η θέση προκύπτει τόσο για πρακτικούς λόγους, όσο και με βάση τη μελέτη των δευτερογενών πηγών, που έμμεσα ή άμεσα συντείνουν πλέον προς αυτή την κατεύθυνση. Ο θεωρητικός που έχει επιμείνει περισσότερο και με συνέπεια σε μια τέτοια στρατηγική προσέγγισης του φαινομένου –ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970– είναι ο Αργεντίνος Ερνέστο Λακλάου.¹⁸ Μετά από μια προσεκτική αποτίμηση μάλιστα των βασικών τάσεων στην ανάλυση του λαϊκισμού και των ορισμών που προτείνουν άλλοι σημαίνοντες μελετητές, και παρά την ετερογένεια και τις αντιφάσεις που παρατηρούνται στο πεδίο, είναι δυνατό να εντοπίσουμε έναν κοινό πυρήνα σε όλους τους, ο οποίος συναντάται ακριβώς στην καρδιά της θεώρησης του Λακλάου και όσων μελετητών αξιοποιούν και εξελίσσουν κριτικά τα θεωρητικά του εργαλεία. Δεν είναι τυχαίο ότι η ανωτερότητα των προσεγγίσεων που βασίζονται στη μεταδομιστική θεωρία του λόγου έχει αναγνωριστεί με ρητό τρόπο και από (θετικιστές) μελετητές που κινούνται σε σαφώς διαφορετική ερευνητική κατεύθυνση, πολύ πιο κοντά στο κυρίαρχο παράδειγμα της σύγχρονης πολιτικής επιστήμης: «[Γ]ια

¹⁷ Βλ. Michael Hardt και Antonio Negri (2011), *Πλήθος: Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας*, μτφρ. Γ. Καραμπέλας, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

¹⁸ Ernesto Laclau (1983), *Πολιτική και ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία*, μτφρ. Γρ. Ανανάδης, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.

καλύτερη καθοδήγηση, πρέπει να στραφούμε στους κονστρουκτιβιστές και τους θεωρητικούς του λόγου [...] και ιδιαίτερα εκείνους που μελετούν τον λαϊκιστικό λόγο [...]. Η δουλειά τους εδώ είναι σαφώς πιο αναπτυγμένη και μας παρέχει τα περισσότερα από τα περιγραφικά υλικά που χρειαζόμαστε για να αναπτύξουμε έναν καλύτερο ορισμό και μέθοδο μέτρησης του λαϊκισμού», σημειώνει ο Κερκ Χώκινς (Kirk Hawkins) στη μελέτη του για τον λαϊκισμό του Τσάβες.¹⁹ Ο λαϊκισμός φαίνεται πως αντιμετωπίζεται λοιπόν στις περισσότερες περιπτώσεις ως μια ιδιαίτερη θεώρηση του κοινωνικού, η οποία διακρίνει μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, λαού και ελίτ, των «από πάνω» και των «από κάτω». Υπ' αυτή την έννοια, ο λαϊκισμός γίνεται περισσότερο κατανοητός ως μια ιδιαίτερη μορφή συνάρθρωσης διαφορετικών κοινωνικών ταυτοτήτων και αιτημάτων, μέσω της κατασκευής και έγκλησης ενός συλλογικού υποκειμένου, ενός «εμείς» –του λαού– απέναντι σε έναν κοινό αντίπαλο, ένα κοινό «αυτοί» –το κατεστημένο. Η θεωρία του λόγου, όπως έχει αναπτυχθεί από τον Λακλάου και τη λεγόμενη σχολή του Έσσεξ, μπορεί εδώ να μας παράσχει τα απαραίτητα εργαλεία και τις έννοιες για την αποτίμηση και θεωρητικοποίηση αυτής της κατασκευής σε ένα αυστηρό και επαρκώς δοκιμασμένο σε εμπειρικές μελέτες θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο.²⁰

Έτσι, ένας ελάχιστος ορισμός του λαϊκισμού οφείλει λοιπόν να συναρθρώνεται γύρω από δύο βασικά κριτήρια/προϋποθέσεις:²¹ (α) το στοιχείο της συγκρότησης ενός συλλογικού εμείς, του «λαού», των «μη προνομιούχων», ως

¹⁹ Kirk Hawkins (2010), *Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press, σ. 10.

²⁰ Για την «σχολή του Έσσεξ» και τη μελέτη του λαϊκισμού βλ. το συλλογικό έργο: Francisco Panizza (επιμ.) (2005), *Populism and the Mirror of Democracy*, Λονδίνο: Verso. Για τις ποικίλες εφαρμογές της μεθοδολογίας της ανάλυσης λόγου, βλ. David Howarth, Aletta J. Norval και Yannis Stavrakakis (επιμ.) (2000), *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*, Μάντσεστερ: Manchester University Press· David Howarth και Jacob Torfing (επιμ.) (2005), *Discourse Theory in European Politics*, Χαμπσάιρ και Νέα Υόρκη: Palgrave Macmillan.

²¹ Βλ. και Γιάννης Σταυρακάκης (2004), «Αντινομίες του φορμαλισμού: η κατά Laclau θεώρηση του λαϊκισμού και ο ελληνικός θρησκευτικός λαϊκισμός», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 12, σ. 149-172.

κομβικού σημείου [nodal point],²² και (β) την αντιπαράθεση τούτου του «εμείς» με τον πολιτικό του αντίπαλο, το εκάστοτε «μπλοκ εξουσίας» σε μια λογική ανταγωνιστικής συγκρότησης «αλυσίδων ισοδυναμίας» (chains of equivalence).²³ Η «λογική της ισοδυναμίας» (logic of equivalence) αναφέρεται εδώ στη σύνδεση διαφόρων υποκειμενικών ταυτοτήτων (ατομικών και συλλογικών), αιτημάτων και θέσεων –δηλαδή «στοιχείων»– στη βάση ενός κοινού σκοπού ή μιας κοινής εναντίωσης. Ισοδυναμία δεν σημαίνει ούτε ταύτιση, ούτε ομοιομορφία, ούτε βεβαίως ομοιογένεια, αλλά μορφές κοινωνικών και πολιτικών συμμαχιών, μορφές συμπόρευσης και στρατηγικής σύμπλευσης, και βεβαίως κοινού αγώνα. Όπως το θέτει ο Λακλάου, σχέσεις ισοδυναμίας αναπτύσσονται σε εκείνες τις περιπτώσεις που μια πληθώρα αιτημάτων που απευθύνονται σε μια δημόσια αρχή βιώνουν την απόρριψη, τελικά τη ματαίωση και μέσω αυτής της διαδικασίας έρχονται σε ριζική ρήξη με τον κοινό τους «απέναντι», αντί να αναλώνονται σε τοπικές ή μερικές διενέξεις. Τη μερική ματαίωση των αιτημάτων την διαδέχονται μορφές αλληλεγγύης και οριζόντιας σύνδεσης γύρω από κάτι κοινό: την απόρριψή τους από το μπλοκ εξουσίας, έναν κοινό Άλλο και/ή την επιδίωξη ενός κοινού σκοπού. Οι σχέσεις

²² Τα κομβικά σημεία (nodal points) είναι σημαίνοντα που λειτουργούν ως «κέντρο βάρους» σε ένα νοηματικό σύστημα και «καμυλώνουν» το ρηματικό πεδίο με τέτοιο τρόπο που συγκεντρώνουν τα σκόρπια στοιχεία γύρω τους μετατρέποντάς τα σε εσωτερικές στιγμές ενός λόγου, αποδίδοντάς τους νέες θέσεις, δηλαδή νέα περιεχόμενα/νοήματα, τα οποία καθορίζονται ακριβώς μέσα από τη σχέση τους με το εκάστοτε κομβικό σημείο. Βλ. Ernesto Laclau και Chantal Mouffe (2001), *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (δεύτερη έκδοση), Λονδίνο: Verso, σ. 112-113. «Στην κομμουνιστική ιδεολογία», σημειώνουν ο Σταυρακάκης με τον Χάουαρθ, «μια σειρά από προ-υπάρχοντα και διαθέσιμα σημαίνοντα (“δημοκρατία”, “κράτος”, “ελευθερία”, κ.ο.κ.) αποκτούν νέο νόημα με τη συνάρθρωσή τους γύρω από το σημαίνον “κομμουνισμός”, το οποίο καταλαμβάνει τη δομική θέση του κομβικού σημείου. Έτσι, λόγω της παρέμβασης αυτού του κομβικού σημείου, τα στοιχεία αυτά μετατρέπονται σε εσωτερικές στιγμές του κομμουνιστικού λόγου. Η δημοκρατία αποκτά την έννοια της “πραγματικής” δημοκρατίας, σε αντίθεση με την “αστική” δημοκρατία, [...] ο ρόλος και η λειτουργία του κράτους μετασχηματίζεται. Με άλλα λόγια, η σημασία τους καθορίζεται μερικώς με την πρόσδεσή τους στο κομβικό σημείο “κομμουνισμός”». David Howarth και Yannis Stavrakakis (2000), «Introducing Discourse Theory and Political Analysis», στο Howarth, Norval, Stavrakakis (2000), σ. 8. Αντιστοίχως, στον λαϊκιστικό λόγο, ποικίλα σημαίνοντα καθορίζονται από τη σχέση που αποκτούν με τον «λαό» και/ή τις συνεκδοχές/μετωνυμίες του ως κομβικού σημείου, στον εθνικιστικό λόγο με το «έθνος», κ.ο.κ.

²³ Laclau (2005), σ. 77-83· Ernesto Laclau (2010), «Λαϊκισμός: Τι σημασία έχει τ' όνομα;», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 110, σ. 73-74· Howarth και Stavrakakis (2000), σ. 11-12· Σταυρακάκης (2004), σ. 156.

ισοδυναμίας, «η κοινωνική κατάσταση στην οποία διάφορα αιτήματα τείνουν να ανασυντίθενται στην αρνητική βάση του ότι όλα τους παραμένουν ανικανοποίητα, είναι η πρώτη προϋπόθεση –αλλά επ’ ουδενί και η μοναδική– του τρόπου εκείνου πολιτικής συνάρθρωσης που ονομάζουμε λαϊκισμό».²⁴ Μένει κάθε φορά να εμφανιστεί εκείνος ο πολιτικός λόγος, ο ιδιαίτερος φορέας ο οποίος θα καταφέρει επιτυχώς να συναρθρώσει και να εκφράσει αυτές τις ισοδυναμίες γύρω από μια κομβική αναφορά, προσδίδοντάς τους πολιτικό πρόσημο και προσανατολισμό. Καταλαβαίνουμε λοιπόν εδώ γιατί η σύμπληξη σχέσεων ισοδυναμίας στο πλαίσιο του λαϊκιστικού λόγου δε συνεπάγεται με κανένα τρόπο απαραίτητα και την υιοθέτηση από τα επιμέρους υποκείμενα μιας μονολιθικής ταυτότητας, αφού κάθε μεμονωμένο υποκείμενο/αίτημα «είναι καταστατικά διχασμένο: αφ’ ενός, είναι ο ίδιος ο μερικός εαυτός του· αφ’ ετέρου, παραπέμπει, μέσω των δεσμών της ισοδυναμίας, στο σύνολο των άλλων αιτημάτων».²⁵ Τα επιμέρους υποκείμενα, με άλλα λόγια, υιοθετούν ένα *συμπλήρωμα* στην ταυτότητά τους –ένα «συμπληρωματικό νόημα»–, το οποίο παραπέμπει στην αλυσίδα ισοδυναμίας στην οποία εντάσσονται και καθορίζει ένα κοινό όριο με τον αντίπαλο.²⁶

Στον αντίποδα της λογικής της ισοδυναμίας εντοπίζεται η «λογική της διαφοράς»,²⁷ η οποία αναπαριστά τα κοινωνικά υποκείμενα ως εξατομικευμένες υποστάσεις, τονίζοντας την μερικότητα και τον κερματισμό τους, μην επιτρέποντας έτσι σχέσεις συνάρθρωσης και παρατακτικής αντιπαράθεσης. Τα επιμέρους υποκείμενα/αιτήματα τοποθετούνται στο πλαίσιο μιας ολοποιημένης δομής στην οποία δεν αναγνωρίζονται εσωτερικές διαιρέσεις, ανταγωνισμοί και μέτωπα, και οι

²⁴ Laclau (2010), σ. 73.

²⁵ Laclau (2010), σ. 73.

²⁶ Benjamin Arditi (2007), «Post-hegemony: politics outside the usual post-Marxist paradigm», *Contemporary Politics*, τόμ. 3(3), σ. 206.

²⁷ Laclau (2010), σ. 72-73.

διεκδικήσεις ικανοποιούνται «με τρόπο, όχι ανταγωνιστικό, αλλά διαχειριστικό/διοικητικό».²⁸

Συνοψίζοντας, η ιδιαιτερότητα του λαϊκισμού ως συγκεκριμένης «λογικής του λόγου» έγκειται επομένως στη λογική συγκρότησης ευρύτερων μετώπων σύγκρουσης και πολιτικής διαπάλης που αναπτύσσει (αν και χωρίς να εξαντλείται εδώ). Στη δυνατότητά του δηλαδή να συγκεντρώνει και να κινητοποιεί μια πληθώρα ετερόκλητων υποκειμένων γύρω από κοινούς σκοπούς ή/και ενάντια σε κοινούς αντιπάλους, γύρω από κοινά προτάγματα ή/και από κοινές ελλείψεις· στη δυνατότητα, με άλλα λόγια, να τροφοδοτεί ανταγωνιστικές πολιτικές σχέσεις. Για να επιστρέψουμε στον Λακλάου, «ο λαϊκισμός συνίσταται στην ανασύνθεση των λαϊκο-δημοκρατικών εγκλήσεων ως πλέγμα αντιθετικό προς την κυρίαρχη ιδεολογία».²⁹ Αυτή η κατασκευή ή «ανασύνθεση» δε μπορεί να θεωρηθεί πως αποκτά εκ των προτέρων συγκεκριμένα πολιτικά και ηθικο-αξιακά περιεχόμενα, ενώ μπορεί να συναρθρωθεί με μια ετερόκλητη πληθώρα ιδεολογιών. Σε αυτό ακριβώς το σημείο εντοπίζεται ακόμα μία από τις αρετές της θεωρίας του λόγου όπως αυτή εφαρμόζεται στην προσέγγιση του λαϊκισμού, αφού μας παρέχει τα απαραίτητα εργαλεία για να

²⁸ Laclau (2010), σ. 72.

²⁹ Laclau (1983), σ. 194. Δεν είναι τυχαίο εδώ ότι η Μάργκαρετ Κάνοβαν –το «αντίπαλον δέος» για τον Λακλάου μεταξύ των θεωρητικών του λαϊκισμού– αν και εντόνως επικριτική απέναντι στον Λακλάου στις αρχές της δεκαετίας του 1980, θα τον συναντήσει είκοσι χρόνια αργότερα, προτείνοντας έναν παρόμοιο ορισμό: «Ως λαϊκισμός στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες είναι προσφορότερο να θεωρείται κάθε επίκληση του “λαού” εναντίον τόσο της κατεστημένης δομής της εξουσίας όσο και των κυρίαρχων ιδεών και αξιών της κοινωνίας». Margaret Canovan (2010), «Εμπιστοσύνη στο λαό! Ο λαϊκισμός και οι δύο όψεις της δημοκρατίας», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 110, σ. 59. Το ίδιο συμβαίνει και με την πιο πρόσφατη και ευρέως αναγνωρισμένη δουλειά των Μούντε και Ροβίρα Καλτβάσερ, οι οποίοι υποστηρίζουν πως ο λαϊκισμός είναι «μία ιδεολογία ισχνού πυρήνα που θεωρεί την κοινωνία ως στην ουσία διαχωρισμένη σε δύο ομοιογενείς και ανταγωνιστικές ομάδες, τον “αγνό λαό” ενάντια στις “διεφθαρμένες ελίτ”, και που υποστηρίζει ότι η πολιτική θα πρέπει να αποτελεί έκφραση της *volonté générale*». Αν αφαιρέσει κανείς τα περιττά επίθετα («αγνός», «διεφθαρμένη»), που με τρόπο αυθαίρετο προκαταλαμβάνουν τους όρους της ανταγωνιστικής συγκρότησης των υποκειμένων, αυτό που μένει είναι ο πυρήνας του ορισμού του Λακλάου. Βλ. Mudde και Rovira Kaltwasser (2013β), σ. 44. Είναι μάλιστα εντυπωσιακό το γεγονός ότι αυτό δεν αναγνωρίζεται από τους συγγραφείς. Βλ. σχετικά και Yannis Stavrakakis (2004), «Antinomies of Formalism: Laclau’s Theory of Populism and the Lessons from Religious Populism in Greece», *Journal of Political Ideologies*, τόμ. 9(3), σ. 253-267· Yannis Stavrakakis και Giorgos Katsambekis (υπό κρίση) «Left-wing Populism in the European Periphery: The Case of SYRIZA».

αποκωδικοποιήσουμε και να κατανοήσουμε κριτικά τη λειτουργία των διαφόρων σημαινόντων και ανταγωνισμών στο πλαίσιο της εκάστοτε περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, αν ένα από τα κομβικά στοιχεία στην γέννηση του λαϊκισμού είναι η ρηματική κατασκευή και έγκληση του λαϊκού υποκειμένου, του «λαού», και η νοηματοδότηση της ανταγωνιστικής του σχέσης με κάποιον αντίπαλο, το «κατεστημένο», τότε είναι κρίσιμο να δούμε πως ακριβώς νοηματοδοτείται η εκάστοτε ρηματική κατασκευή και η σχέση του εγκαλούντος με τον εγκαλούμενο. Να δούμε, π.χ., αν ο «λαός» προκύπτει ως σημαίνον του «έθνους» ή αντιθέτως ως έγκληση πλουραλιστικής συμπερίληψης· να δούμε αν στη θέση του αντίπαλου τοποθετείται ο αλλογενής ξένος, ο μετανάστης ή κάποιο πολιτικό και ιδεολογικό μπλοκ εξουσίας· να δούμε αν η ανταγωνιστική σχέση μεταξύ των αντιμαχόμενων μπλοκ νοηματοδοτείται με πολιτικούς, ηθικολογικούς ή άλλους όρους.

Σε αυτό το πλαίσιο, προκύπτει μια σειρά συγκεκριμένων ερωτημάτων που καθοδηγούν και την ανάλυση που ακολουθεί: (α) ποια είναι η μορφή του κοινωνικού/πολιτικού ανταγωνισμού στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ; (β) Σε ποια υποκείμενα απευθύνεται και με ποια από αυτά συγκροτεί προνομιακή σχέση; Ποιοι χωράνε, με άλλα λόγια, και ποιοι δεν χωράνε στον «λαό» του ΣΥΡΙΖΑ; (γ) Αναδύονται μορφές καθολικότητας και ισοδύναμης συνάρθρωσης που να δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό του λόγου του ως λαϊκιστικού; (δ) Αν ναι, τι μπορεί να σημαίνει αυτό πολιτικά στο σημερινό συγκείμενο της κρίσης; Όπως θα το έθεταν οι Μούντε και Ροβίρα Καλτβάσερ, ο λαϊκισμός του ΣΥΡΙΖΑ γίνεται καλύτερα κατανοητός ως παράγοντας «διόρθωσης» ή ως «απειλή» για τη δημοκρατία; Ως έγκληση συμπερίληψης ή αποκλεισμού;

Ο λόγος του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ, 2004-2013

Για να ελεγχθεί η υπόθεση περί συνέχειας ή ασυνέχειας στα βασικά ρηματικά μοτίβα του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και οι προϋποθέσεις ανάδυσης του «λαού» με όχημα/προάγγελο τη «νεολαία», η προσέγγιση θα χωριστεί παρακάτω σε δύο κομμάτια. Πρώτα θα ασχοληθούμε με τη συνάρθρωση της «νεολαίας» στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ προ κρίσης, ώστε να ελεγχθεί η υπόθεση της προνομιακής σχέσης του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ με το εν λόγω υποκείμενο και να ξεκαθαριστεί το πλαίσιο της έγκλησής της. Έπειτα, θα περάσουμε στην ανάδυση του «λαού» ως *κομβικού σημείου* στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ, σε συνθήκες σοβούσας πλέον κρίσης μετά το 2009. Και στα δύο κομμάτια βασικοί καθοδηγητικοί άξονες (ως «κριτήρια») θα είναι η αναγνώριση των κομβικών αναφορών του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ και η ανταγωνιστική θεώρηση του κοινωνικού.

Αναζητώντας τα κομβικά σημεία στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ: Η «νεολαία» ως υποκείμενο της αλλαγής και συνεκδοχή του «λαού»

Είναι γνωστό πως ένας από τους κοινωνικούς χώρους, που ιστορικά η παράταξη της ευρύτερης ανανεωτικής (κομμουνιστογενούς ή/και μη-κομμουνιστικής) αριστεράς είχε προνομιακή πρόσβαση, είναι αυτός της νεολαίας και των φοιτητών (βλ. Λαμπράκηδες, ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος, Β' Πανελλαδική κλπ.).³⁰ Όσον αφορά τώρα πιο συγκεκριμένα τον χώρο του ΣΥΝ ως προπομπού του ΣΥΡΙΖΑ, μπορούμε να παρακολουθήσουμε εντελώς τηλεγραφικά τη διαδρομή της «νεολαίας» μέσα από τις αποφάσεις των συνεδρίων του κόμματος. Στην απόφαση λοιπόν του 1^{ου} συνεδρίου του ΣΥΝ, το 1992, η «νεολαία» αναγνωρίζεται (χωρίς κάποια περαιτέρω αναφορά) ως κομμάτι των κινημάτων που ιστορικά συγκροτούν τον χώρο, ως ταυτοτικό του

³⁰ Βλ. και Γιάννης Βούλγαρης (2002), *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, 1974-1990. Σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 110.

στοιχείο μεν, αλλά όχι ξεχωριστής σημασίας δε.³¹ Στην απόφαση του 2^{ου} τακτικού συνεδρίου του ΣΥΝ, το 1996, η «νεολαία» προβάλλεται εμφανώς αναβαθμισμένη, αφού της αφιερώνεται ολόκληρο κεφάλαιο με τίτλο «Νεολαία: Δύναμη Κοινωνικής Αλλαγής».³² Η νεολαία αναγνωρίζεται ρητά εδώ ως πολιτικό υποκείμενο, ως «ιδιαίτερη δύναμη»· ως υποκείμενο δράσης για την επιδιωκόμενη κοινωνική και πολιτική αλλαγή. Στην απόφαση του 3^{ου} τακτικού συνεδρίου του ΣΥΝ, το 2000, διατηρείται η έμφαση στη «νεολαία» με την αφιέρωση και πάλι ενός εκ των κεφαλαίων του κειμένου («Οι σχέσεις του ΣΥΝ με τη νεολαία»), αυτή την φορά όμως με τρόπο αυτοκριτικό, αφού διαπιστώνεται η «απόσταση που χωρίζει [...] την αριστερά από την νέα γενιά».³³ Δηλώνεται έτσι εκ νέου η προσήλωση του ΣΥΝ στο να προσεγγίσει και να στηρίξει τη νεολαία: «ο ΣΥΝ πρέπει να αναζητήσει την επανασύνδεσή του με τις νέες γενιές και τη δημιουργία νέας δυναμικής στο χώρο των νεολαιίστικων κινήματων, με τα οποία φιλοδοξεί να έχει σχέσεις αμφίδρομης έμπνευσης».³⁴ Μια διατύπωση που προετοιμάζει το έδαφος για τις πρωτοβουλίες του κόμματος και μέσω του συμμαχικού σχήματος του ΣΥΡΙΖΑ τα επόμενα χρόνια.

Από το 2004 και έπειτα, η στενότερη επαφή και διάδραση του πολιτικού σχηματισμού με το υποκείμενο «νεολαία» θα τεθεί ως κορυφαίος στρατηγικός στόχος από τη νέα ηγεσία του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ με ξεκάθαρο και επίμονο τρόπο. Η προσέγγιση

³¹ Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (1992), *Πολιτική απόφαση του 1^{ου} Συνεδρίου του ΣΥΝ*, Αθήνα, www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=13386.

³² Αναφέρεται χαρακτηριστικά στην απόφαση: «Ο ΣΥΝ επαναβεβαιώνει σ' αυτή την κρίσιμη συγκυρία [...] την στρατηγική αντίληψη της δημοκρατικής, ριζοσπαστικής, και οικολογικής Αριστεράς για την ανάδειξη της νεολαίας σε ιδιαίτερη δύναμη στην πορεία για την προοδευτική αλλαγή των συσχετισμών στην κοινωνία και το πολιτικό σύστημα του τόπου [...] Θέτουμε σε προτεραιότητα τη ριζική ανασυγκρότηση, τη μαζικοποίηση και την αυτόνομη λειτουργία των οργανωμένων θεσμών του νεολαιίστικου κινήματος και την ενθάρρυνση των αυτόνομων κινήσεων που έχουν ριζοσπαστικό προσανατολισμό για την ανάπτυξη των αγώνων της νεολαίας». Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (1996), *Πολιτική απόφαση του 2^{ου} Τακτικού Συνεδρίου του ΣΥΝ*, Αθήνα, 14-17 Μαρτίου, σ. 28, <http://www.syn.gr/downloads/apofasi2ou.pdf>. ο τονισμός δικός μου.

³³ Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (2000), *Πολιτική απόφαση του 3^{ου} Τακτικού Συνεδρίου του ΣΥΝ*, Αθήνα, 29-30 Ιουνίου, 1-2 Ιουλίου, σ. 18, <http://www.syn.gr/downloads/apofasi3ou.pdf>.

³⁴ Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου (2000).

με τη νεολαία δε θα περιοριστεί απλώς στα καλέσματα των στελεχών του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ προς τις νέες και τους νέους και τις διάφορες πολιτικές παρεμβάσεις του χώρου υπέρ των τελευταίων, αλλά θα αποκτήσει και τον χαρακτήρα επίσημης κεντρικής στρατηγικής του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ. Έτσι, η Κεντρική Πολιτική Επιτροπή του ΣΥΝ (ΚΠΕ ΣΥΝ) θα σημειώσει σε απόφασή της τον Σεπτέμβρη του 2005 πως «[η] διεύρυνση της επιρροής του Συνασπισμού και ευρύτερα της δικής μας αριστεράς, στους νέους και τις νέες αποτελεί *πρώτη προτεραιότητα* στις δράσεις μας, *βασικό στόχο* των προσπαθειών μας».³⁵ Η «νεολαία», σύμφωνα με το κείμενο της ΚΠΕ, φαίνεται πως ενσαρκώνει όλες τις βασικές επιδιώξεις του κόμματος. Μια «φυσική ροπή» προς την αναζήτηση του «καινούριου», το νεανικό σφρίγος και την ζωντανή εμπλοκή σε κινήματα. Η «νεολαία» όμως ενδιαφέρει τον ΣΥΝ και γιατί ως «αυτόνομη κοινωνική κατηγορία» είναι στην πρώτη γραμμή της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης, δεχόμενη τα πλήγματα της εργασιακής επισφάλειας, των πιέσεων του ανταγωνισμού, της ταυτοτικής εξάρθρωσης. Και ενώ αποτελεί «ιδιαιτέρη και αυτοτελή κοινωνική κατηγορία», ωστόσο της αναγνωρίζεται ένας εσωτερικός κατακερματισμός και μια σημαντική ποικιλομορφία, καθώς «στο εσωτερικό της [...] συγκροτούνται διακριτές μερίδες και υποομάδες».³⁶ Με άλλα λόγια, η νεολαία δεν εγκαλείται εδώ ως μονολιθικό και σαφώς ομογενοποιημένο όλον, αλλά με τη ρητή αναγνώριση των εσωτερικών της διαχωρισμών, της ετερογένειας, των ποικίλων ταυτοτήτων και υποομαδώσεων. Επιπλέον, εγκαλείται στο πλαίσιο μιας σαφούς στρατηγικής στόχευσης με βάση την επιδίωξη της *πόλωσης*, της δημιουργίας *διαχωριστικών γραμμών* στο κοινωνικό και το πολιτικό πεδίο. Τούτη η τακτική προσδοκάται πως θα ωθήσει τη νεολαία, και τα κοινωνικά υποκείμενα εν γένει, στην

³⁵ ΚΠΕ ΣΥΝ (2005), «Απόφαση της Κεντρικής Πολιτικής Επιτροπής του ΣΥΝ: Αριστερά και νεολαία: Μια σχέση δυναμική, μια σχέση ανατροπής», 17-18 Σεπτεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=7225>.

³⁶ ΚΠΕ ΣΥΝ (2005).

υιοθέτηση σαφών θέσεων γύρω από θεμελιώδεις ανταγωνισμούς/διχασμούς· με δυο λόγια: *ότι θα τα πολιτικοποιήσει*.³⁷ Η δημιουργία «πολώσεων» και ανταγωνισμών εκτιμάται πως θα απλοποιήσει το πεδίο της κοινωνικής σύγκρουσης, αίροντας προς στιγμή τον πολυκερματισμό των κοινωνικών συγκρούσεων με την επιβολή διακριτών αντιτιθέμενων πόλων, διαταράσσοντας την «επικρατούσα ομοιομορφία», δηλαδή την παγιωμένη συναινετική τάξη. Συναντάμε έτσι ξεκάθαρα εδώ μια λογική συνάρθρωσης του κοινωνικού γύρω από επιμέρους ανταγωνισμούς, οι οποίοι αναμένεται πως εκ των πραγμάτων θα ωθήσουν τα υποκείμενα στην ανάληψη μιας πολιτικής θέσης. Το ανταγωνιστικό αυτό σχήμα συναρθρώνεται με κεντρική αναφορά στο υποκείμενο της «νεολαίας».

Βασικός εκφραστής τούτης της στρατηγικής θα καταστεί το αμέσως επόμενο διάστημα ο επικεφαλής του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ, Αλέκος Αλαβάνος, ο οποίος θα αναδειξεί με συνέπεια και επιμονή την κεντρικότητα της νεολαίας στη σύνθεση του νέου *λαϊκού-κινηματικού υποκειμένου* που οραματίζεται και εγκალεί ο σχηματισμός ενάντια στις «δυνάμεις του δικομματισμού» και του «νεοφιλελευθερισμού». Αυτή η κεντρικότητα –αυτή η προνομιακή εγκλητική θέση–, θα γίνει ξεκάθαρα *κομβικό σημείο* στο λόγο του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ από το 2006 και μετά, λόγω του φοιτητικού κινήματος κατά της αναθεώρησης του άρθρου 16 του Συντάγματος και της επιβολής του νόμου Πλαισίου από την κυβέρνηση της ΝΔ. Το «κίνημα του άρθρου 16» –που συχνά μετονομάζεται σε «γενιά του άρθρου 16»– θα γίνει έκτοτε ένα από τα βασικά σημεία της ταυτότητας που θέλει να οικοδομήσει ο ΣΥΡΙΖΑ, ως παράδειγμα ριζοσπαστισμού και κινηματικής δράσης για όλα τα επιμέρους κινήματα, που

³⁷ «[Θ]α πρέπει να δημιουργούμε πολώσεις που θα διαρρηγνύουν την επικρατούσα ομοιομορφία για να αναδυθούν οι πραγματικές διαχωριστικές γραμμές. Όταν κάποιος βρεθεί στο επίκεντρο μιας διένεξης εκ των πραγμάτων παίρνει θέση και μετά μπαίνει σε μια τροχιά υποστήριξής της. [...] Οι πολώσεις αυτές μπορούν να βασίζονται σε δυναμικές πρωτοβουλίες, σε ακτιβισμούς, σε σημειολογικά αντάρτικα, γενικότερα σε οτιδήποτε αναταράσσει το κοινωνικό και την αναπαράστασή του». ΚΠΕ ΣΥΝ (2005)· ο τόνισμός δικός μου.

εγκαλούνται στο πλαίσιο μιας λογικής της ισοδυναμίας για να συναρθρώσουν το νέο κινηματικό συλλογικό υποκείμενο.

Μια από τις πιο χαρακτηριστικές ίσως στιγμές που καταδεικνύει τη σημασία που απέδιδε ο ΣΥΡΙΖΑ στην ανάδειξη της «νεολαίας» σε κομβικής σημασίας δρον υποκείμενο ήταν η προσπάθεια του Αλαβάνου να μετατρέψει τη συζήτηση για τον προϋπολογισμό του 2007 στη Βουλή, σε συζήτηση για τη νεολαία. Σημείωνε λοιπόν χαρακτηριστικά:

Το μοντέλο προϋπολογισμού όλων αυτών των ετών αντιμετωπίζει τη νεολαία ως πρόβλημα. [...] Για τον ΣΥ.ΡΙ.Ζ.Α. η Νεολαία αποτελεί κεντρικό πόρο, είναι, για να χρησιμοποιήσω τη δική σας ορολογία, η πιο επικερδής επένδυση. Γιατί είναι αυτή που μπορεί να παίζει στη σημερινή εποχή της τεχνολογίας ηγετικό ρόλο στη χρήση της πληροφορικής, στις καινοτομίες, στην έρευνα, στην παραγωγική ανασυγκρότηση. Για σας η νεολαία αποτελεί μια μεγάλη δημοσιονομική δυσκολία. Για μας είναι πηγή μεγάλου δημοσιονομικού και κοινωνικού πλούτου.³⁸

Η νοηματική αντιστροφή που επιχειρείται εδώ από τον Αλαβάνο, ο οποίος μετέρχεται την ιδιόλεκτο του νεοφιλελευθερισμού για να υπερασπιστεί τη νεολαία, αντιστοιχεί στις καίριες παρατηρήσεις της Κάνοβαν ότι ο λαϊκιστικός λόγος δεν αντιμάχεται μόνο ένα κατεστημένο κοινωνικό μπλοκ, αλλά και τις κυρίαρχες ιδέες της εκάστοτε κοινωνίας.³⁹ Αυτό λοιπόν το οποίο αμφισβητείται εδώ είναι η κοσμοθεώρηση του νεοφιλελευθερισμού και η λογική του κέρδους.

Η βαρύνουσα σημασία της νεολαίας για τον ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ θα εκφράζεται εφεξής σε διάφορα επίπεδα. Ο Αλαβάνος, π.χ., ήδη πριν αναλάβει την προεδρία του ΣΥΝ, σημείωνε πως «[π]υρηνικό σημείο στην ανανέωση του Συνασπισμού αναδεικνύεται η μεταμόρφωσή του σε *κόμμα του νέου*».⁴⁰ Το υποκείμενο «νεολαία»

³⁸ Αλέκος Αλαβάνος (2006α), «Βασικά αποσπάσματα από την ομιλία κατά τη συζήτηση του προϋπολογισμού στη Βουλή», 21 Δεκεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=4453>.

³⁹ Canovan (2010).

⁴⁰ Αλέκος Αλαβάνος (2004α), «Με τον Συνασπισμό για τις επαναστατικές ανθρωπιστικές σοσιαλιστικές αξίες. Για τον εναλλακτικό πόλο της Ριζοσπαστικής Αριστεράς. Για την αλληλεγγύη ως κεντρική αξία στη δράση μας», 7 Νοεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=5682>: ο τονισμός δικός μου.

δε συνδέεται όμως απλώς με το εγχείρημα ανανέωσης του χώρου, αλλά, ακόμα περισσότερο, με την ίδια την επιβίωσή του, αφού φαίνεται να έχει τη λύση για το σημαντικότερο πρόβλημα του κόμματος, που δεν είναι άλλο από την ταυτότητά του: «[η νεολαία] είναι ο αλχημιστής που κρατάει τη μυστική πολύτιμη πέτρα που ψάχνουμε για την ταυτότητα της αριστεράς του 21ου αιώνα».⁴¹ Σε αυτό το πλαίσιο η νεολαιοκεντρική αναφορά του ΣΥΡΙΖΑ θα συναρθρώνεται στενά με το αίτημα του ανοίγματος στην κοινωνία και της κινητοποίησης της βάσης. Έτσι, το άνοιγμα στο κοινωνικό θα λάβει τον χαρακτήρα μιας αναγκαίας «από τα κάτω» συγκρότησης του σχηματισμού: «Εάν ήταν [...] [ο ΣΥΡΙΖΑ] μια κίνηση κορυφής, ας την κάνουμε κίνηση βάσης εμείς τώρα»,⁴² σημειώνει ο Αλαβάνος στο 4^ο Συνέδριο του Συνασπισμού. Η «κοινωνικοποίηση» επομένως του ΣΥΡΙΖΑ, το άνοιγμα και η άμεση επαφή με την κοινωνία προτείνεται όχι μόνο ως λύση σε μια πρώιμη παθολογία, αλλά και ως κομβικό στρατηγικό σχέδιο για τη δημιουργία ενός νέου κοινωνικού και πολιτικού «αντι-κατεστημένου» πόλου, για τη σύσταση του οποίου, απαραίτητη κρίνεται η άντληση από όλους τους κοινωνικούς χώρους της Αριστεράς. Εδώ, θα επιχειρηθεί η «από τα κάτω» σύμπληξη αλυσίδων ισοδυναμίας μεταξύ υποκειμένων του ευρύτερου αριστερού και κεντρο-αριστερού χώρου. Εξ ου και η μόνιμη απεύθυνση προς τους αριστερούς ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ, που «κάποτε πίστεψαν σε ένα μεγάλο εγχείρημα αλλαγής», αυτό του ανδρεϊκού ΠΑΣΟΚ,⁴³ αλλά και σε αυτούς του ΚΚΕ και την ίδια την ηγεσία του κόμματος, απέναντι στην οποία θα τονίζεται από τον ΣΥΡΙΖΑ ότι «είμαστε ανοιχτοί 24 ώρες το 24ωρο»⁴⁴ για κοινή

⁴¹ Αλαβάνος (2004α).

⁴² Αλέκος Αλαβάνος (2004β), «Ομιλία στο 4ο Συνέδριο του Συνασπισμού», <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=2007>, 10 Δεκεμβρίου.

⁴³ Αλέκος Αλαβάνος (2007α), «Συνέντευξη στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης», 8 Σεπτεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=7401>.

⁴⁴ Αλέκος Αλαβάνος (2006β), «Συνέντευξη στο περιοδικό “ΑΝΤΙ”», 13 Ιανουαρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=5624>.

δράση και συνεργασία απέναντι στον «κοινό εχθρό». Οι συγκεκριμένοι ψηφοφόροι, οι συγκεκριμένοι πολίτες δεν καλούνται να εγκαταλείψουν τις ιδεολογικές τους θέσεις και εντάξεις, αλλά μάλλον να αναγνωρίσουν ένα κοινό (αρνητικό) «συμπλήρωμα»⁴⁵ στην ταυτότητά τους. Διατηρούν δηλαδή την ιδιαιτερότητά τους ως κομμουνιστές, ως σοσιαλιστές, κεντροαριστεροί ή κεντρώοι, εντοπίζοντας όμως τώρα έναν ξεκάθαρο κοινό αντίπαλο, έναν κοινό Άλλο που δημιουργεί περιθώρια και κίνητρα σύμπραξης μεταξύ τους, θέτοντας ένα κοινό εξωτερικό σύνορο. Η επιδίωξη έτσι της δημιουργίας και εδραίωσης αλυσίδων ισοδυναμίας που θα στηρίξουν τη συγκρότηση ενός ευρέως μετώπου της αριστεράς εκφράζεται ήδη στο λόγο του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ από την περίοδο της προεδρίας Αλαβάνου, λαμβάνοντας μάλιστα τη μορφή ανοιχτού καλέσματος στους «προδομένους της Αλλαγής» και τους «ηττημένους τους εκσυγχρονισμού». Αρκεί μια ματιά στα παρακάτω ενδεικτικά παραθέματα για να υποστηριχθεί με ακόμα πιο στέρεο τρόπο τούτη η θέση:

Καλώ τους φίλους και τις φίλες του ΠΑΣΟΚ, οι οποίοι δεν δέχονται την εξέλιξη, την μεταλλαγή και την ακραία μετάλλαξη σε ένα κόμμα του δικομματισμού, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, της διαπλοκής, να έλθουν για διάλογο τα μέλη και οι φίλοι του ΠΑΣΟΚ, ακολουθώντας το παράδειγμα των στελεχών τους μέσα από το Χώρο Διαλόγου που έχουμε στο Συνασπισμό της Ριζοσπαστικής Αριστεράς, τους περιμένουμε και θα τους καλοδεχθούμε.

[...]

[Ο ΣΥΡΙΖΑ] άνοιξε ένα πεδίο όπου κάθε αριστερός, με διαφορετικές ματαιώσεις, με διαφορετικές πίκρες, διαφορετικές ελπίδες, διαφορετικές προελεύσεις, διαφορές καταβολές, είδε ξαφνικά μια δυνατότητα για ένα νέο εγχείρημα συγκέντρωσης όλων των δυνάμεων της Αριστεράς και την ευκαιρία να εγγράψει την προσωπική του ιστορία μέσα σε αυτήν την υπόθεση.⁴⁶

Τα παραπάνω υποκείμενα εγκαλούνται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο κινητοποίησης και δράσης. Ερχόμαστε έτσι εδώ στην ιδιαίτερη σημασία των κοινωνικών αγώνων

⁴⁵ Βλ. Arditì (2007).

⁴⁶ Αλαβάνος (2004β)· ο τονισμός δικός μου.

και των κινημάτων στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ. Το «άνοιγμα» στην κοινωνία, άρα και η συνάντηση όλων των αριστερών και προοδευτικών πολιτών και η διεύρυνση του χώρου, επιδιώκεται να συντελεστεί μέσω κινηματικών πρακτικών, πρωτοβουλιών και δράσεων σε επίπεδο βάσης. Η νοερή συνάντηση στο επίπεδο των ιδεών και των προγραμματικών στόχων συμπίπτει εδώ με την πραγματική, φυσική συνάντηση των ανθρώπων στους δρόμους. Οι «κοινωνικοί αγώνες» και τα «κινήματα», μετατρέπονται στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ σε προνομιακό πεδίο αναβάπτισης και ανανοηματοδότησης του πολιτικού. Και όχι μόνο αυτό. Πολύ περισσότερο, αυτά είναι τα βασικά οχήματα για την προώθηση και εδραίωση *αλυσίδων ισοδυναμίας* στο κοινωνικό πεδίο. Με την έμφαση στα «κινήματα» η κοινωνιοκεντρική λογική του ΣΥΡΙΖΑ συγκεκριμενοποιείται, μπαίνει σε συγκεκριμένες ράγες. Η έννοια του «κινήματος» αποκτά τη λειτουργία του συνεκτικού αρμού μεταξύ των διαφόρων υποκειμένων που εγκαλούνται από τον πολιτικό σχηματισμό. Η κινηματική λογική συναρθρώνει τελικά μια διακριτή λογική της έγκλησης, η οποία θα καθορίζει το ίδιο το συλλογικό υποκείμενο και την πολωτική του λειτουργία/τοποθέτηση στη βάση της υιοθέτησης ενός κοινού «συμπληρωματικού νοήματος». Έτσι, τα «κινήματα» πρέπει όπου και όποτε προκύπτουν να στηρίζονται από τα στελέχη του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ, ενώ σε χώρους όπου συσσωρεύονται ματαιώσεις, δυσφορίες και ανικανοποίητα αιτήματα, να δημιουργούνται με κάθε ευκαιρία, με τη βοήθεια των μελών και των στελεχών.⁴⁷

Σχηματικά, η θέση του ΣΥΡΙΖΑ απέναντι στα κινήματα αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα: (1) στήριξη σε αυτά όπου και όποτε προκύπτουν, αλλά και (2) ανάληψη ενεργού δράσης για τη δημιουργία κινήματων εκεί που συναντώνται οι κοινωνικές προϋποθέσεις.

⁴⁷ «Ας ανοίξουμε πόρτες και παράθυρα στα κομματικά μας γραφεία. [...] Ας γίνουν κέντρα εξόρμησης, δραστηριοποίησης, συνάντησης, πληροφόρησης με σκοπό τη δημιουργία κινήματων και επιτροπών ανέργων». Αλέκος Αλαβάνος (2005), «Ομιλία στην ανοιχτή πολιτική συγκέντρωση του ΣΥΝ», 14 Φεβρουαρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=5561>· ο τονισμός δικός μου.

Πλήθος διαφορετικών ταυτοτήτων και αιτημάτων επιδιώκεται να συναντηθούν μέσα σε αυτά τα «κινήματα», τα οποία μέσω της παράλληλης δράσης τους και οριζόντιας δια-σύνδεσής τους (*ισοδύναμη συνάρθρωση*) συγκροτούν μια «*νέα κοινωνική ενότητα*».⁴⁸ Τα κινήματα συνδέονται οριζόντια και ισοδύναμα για να σχηματίσουν ένα πλατύ μέτωπο «αντίστασης» και αντιπαράθεσης με το νεοφιλελεύθερο «κατεστημένο» του δικομματισμού. Κινήματα όπως το φοιτητικό, το μαθητικό, το αγροτικό, το φεμινιστικό, των συμβασιούχων, των συνταξιούχων κ.ο.κ., εγκαλούνται στη βάση μιας *λογικής της ισοδυναμίας*, χωρίς ωστόσο να ομογενοποιούνται. Διαφορετικά μεταξύ τους, με διαφορετικούς δρόμους, διαφορετικές ταυτότητες, διαφορετικές στοχεύσεις και καταγωγές, εγκαλούνται απέναντι σε ένα κοινό *ρηματικό έξωθεν* (το «κατεστημένο») ώστε να συγκροτήσουν μια νέα ρηματική ενότητα, να πλάσουν από κοινού μια νέα δικτυακή ταυτότητα στη βάση κοινών ελλείψεων, αλλά και κοινών επιδιώξεων. Αναδύεται με αυτό τον τρόπο στο λόγο του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ το «*κινηματικό μέτωπο*» που οδηγεί σε «*λαϊκιστική ρήξη*».

Πράγμα που μας φέρνει και πάλι πίσω στο ρόλο της «νεολαίας», αφού στην κορυφή αυτής της *νέας συλλογικής κινηματικής ενότητας* θα τη συναντάμε συνεχώς, άλλοτε ως «γενιά του άρθρου 16», άλλοτε ως «γενιά του Δεκέμβρη», και άλλοτε ως «ταραξίες» (ως διαρκή απάντηση εδώ και υπόμνηση σε παλιότερη δήλωση του τότε πρωθυπουργού, Κώστα Καραμανλή, στο debate μεταξύ των πολιτικών αρχηγών του

⁴⁸ «...οι εναλλακτικές λύσεις που εμείς ονειρευόμαστε δεν φτιάχνονται από κομματικές αντιπροσωπείες κορυφής, ακόμα και αν υπάρχουν οι καλύτερες προθέσεις. Φτιάχνονται στην κοινωνία και στηρίζονται από τη κοινωνία. Φτιάχνονται στα *νέα πεδία ενότητας* και πολιτικής *από τα κάτω*. Στα κινήματα, στους εργατικούς αγώνες, στις ριζοσπαστικές αυτοδιοικητικές κινήσεις. Εκεί που ήδη γίνεται πράξη η *μεγάλη συνάντηση της αριστεράς*, με δυνάμεις από το ΠΑΣΟΚ, με δυνάμεις από τον οικολογικό χώρο, με ανένταχτους και ανένταχτες. Εκεί δημιουργείται η *νέα κοινωνική ενότητα*. Μια ενότητα που θα εκπροσωπήσει τους εργαζόμενους, τα αδύναμα κοινωνικά στρώματα, τις νέες και τους νέους, τις κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται στο περιθώριο. Στο προσεχές διάστημα η *ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού θα αμφισβητηθεί σημαντικά*. Και αυτό είναι μια εξέλιξη που δικαιώνει τα κινήματα κατά της παγκοσμιοποίησης». Αλέξης Τσίπρας (2008α), «Ομιλία στο 5^ο Συνέδριο του ΣΥΝ», 9 Φεβρουαρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=8951>: ο τονισμός δικός μου.

2007, που είχε θεωρηθεί προσβλητική απέναντι στην εκπαιδευτική κοινότητα και τη νέα γενιά). Η νεολαία καλείται να ανταπεξέλθει στο *ιστορικό της καθήκον* ως πρωτοπορία των κινημάτων της Αριστεράς,⁴⁹ να αναλάβει το ρόλο της εκπροσώπησης του καθολικού. Της αναγνωρίζεται μάλιστα (αναδρομικά) και η σημαντική συνεισφορά στην αναγκαία γείωση του ΣΥΝ με τα κινήματα της εποχής του, ώστε να στοιχειοθετηθεί ακόμα καλύτερα το αίτημα προς αυτή να αναλάβει το ρόλο της πρωτοπορίας του κινήματος:

[Η] Νεολαία του ΣΥΝ ήτανε η *μεγάλη γέφυρα με το κίνημα κριτικής στην παγκοσμιοποίηση*. Μαζί με τη νεολαία άλλων χωρών απάντησε στην *καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση με μια παγκοσμιοποίηση των αγώνων*. [...] Επομένως, για τον ΣΥΝ, η θέση του απέναντι στη Νεολαία δεν είναι μόνο θέση δάσκαλου, *είναι και θέση μαθητή* και πρέπει να υπάρξει ένας συνεχής διάλογος ανάμεσά μας.⁵⁰

Το κόμμα γίνεται αντιληπτό εδώ ως «μαθητής» απέναντι στη θεσμική νεολαία του, ως ισότιμος συνομιλητής, και όχι ως καθοδηγητής. «Δεν θέλουμε τους νέους κατ' εικόνα και ομοίωσή μας», λέει ο Αλαβάνος. «Η νεολαία θα έρθει όχι μόνο για να στηρίξει, αλλά για να αλλάξει. Να φέρει τον αέρα της αμφισβήτησης, τα αδυσώπητα ερωτηματικά της, τα νέα μέτωπα πάλης της δικής της εποχής».⁵¹ Η λαϊκιστική έγκληση προς τη νεολαία κινείται εδώ σε αντιδιαμετρικά αντίθετη κατεύθυνση από αυτή του ηγετικού «χαρίσματος» ή του πάτρωνα/προστάτη, από αυτή της κάθετης σχέσης μεταξύ του ηγέτη και του λαού του. Αυτό ισχύει και για τον κόσμο των «κινήματων» γενικότερα, αφού από αυτούς τους χώρους περιμένει να «διδασχτεί» ο σχηματισμός, να διαμορφώσει και να αναδιαμορφωθεί ταυτόχρονα. Η επιδίωξη του ΣΥΡΙΖΑ να εγκαθιδρύσει μια οριζόντια σχέση ταύτισης και συμπόρευσης με τη νεολαία αγγίζει ίσως την κορυφαία της στιγμή στην ανθρωπομορφική αναπαράσταση

⁴⁹ «[Δ]εν υπάρχει Αριστερά χωρίς νεολαία». Αλέκος Αλαβάνος (2004γ), «Χαιρετισμός στο Διαρκές Συνέδριο της Νεολαίας ΣΥΝ», 18 Δεκεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=5555>.

⁵⁰ Αλαβάνος (2004γ)· ο τονισμός δικός μου.

⁵¹ Αλαβάνος (2005).

του ΣΥΡΙΖΑ στον λόγο του Αλαβάνου, στην εξομοίωσή του με παιδί, με νήπιο, με νέο άνθρωπο υπό ενηλικίωση: «Είμαστε μια πολιτική συμμαχία σε νηπιακή ηλικία, μόλις ξεκινήσαμε να μιλάμε, και μας τίθενται από τη ζωή προκλήσεις που απαιτούν ενήλικες».⁵²

Η έγκληση της «νεολαίας» δεν περιορίζεται έτσι σε μια στεγανή γενεακή στόχευση, αφού μπορεί (και θέλει) να ενσωματώσει επιμέρους κοινωνικά αιτήματα και να λειτουργήσει ως ηγεμονικό κενό σημαίνον, ως «γενικό ισοδύναμο» για όλη την κοινωνία. Ενδεικτική αυτής της προσπάθειας είναι η συχνή υπόμνηση από μέρους του σχηματισμού ότι στην Ελλάδα περνάμε από την «γενιά των 700 ευρώ» στην «κοινωνία των 700 ευρώ» – τα προβλήματα της νεολαίας, οι αγωνίες της, είναι προβλήματα τελικά όλης της κοινωνίας, μας αφορούν όλους.⁵³ Με λίγα λόγια η στρατηγική του ΣΥΡΙΖΑ, που αποσκοπεί στην υπεράσπιση των νέων, δεν είναι παρά η υπεράσπιση της ίδιας της κοινωνίας στο σύνολό της. Η έγκληση λοιπόν, με διάυλο τη «νεολαία», απευθύνεται σε όλη την κοινωνία, σε όλο τον «λαό».⁵⁴

Το κάλεσμα του ΣΥΡΙΖΑ προς τη «νεολαία» θα φτάσει σε μια κρίσιμη καμπή με την νεολαιίστικη εξέγερση του Δεκέμβρη του 2008 που ακολούθησε τη δολοφονία του 15χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από ειδικό φρουρό στα Εξάρχεια. Η τότε ηγεσία του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ θα σπεύσει –σε ορισμένες περιπτώσεις σε ιδιαίτερα

⁵² Αλέκος Αλαβάνος (2008α), «Στόχος ένα 20% που θα καθλώσει τον δικομματισμό», συνέντευξη στον *Ελεύθερο Τύπο της Κυριακής*, 13 Ιουλίου, σ. 16.

⁵³ «...πλέον βρισκόμαστε στη φάση όπου θα περάσουμε από τη “Γενιά των 700 ευρώ” στην *κοινωνία των 700 ευρώ*. Διότι αυτό που μέχρι σήμερα αφορούσε τους νέους ανθρώπους, αύριο θα αφορά όλους». Αλέξης Τσίπρας (2008β), «Συνέντευξη Τύπου στη Θεσσαλονίκη» 11 Σεπτεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=11428>: ο τονισμός δικός μου.

⁵⁴ Ας μη μας διαφεύγει εδώ το γεγονός πως η σύγχρονη ελληνική κοινωνία, όπως και οι περισσότερες σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, κινείται κι αυτή στον «αστερισμό της νεότητας». Με λίγα λόγια, η έννοια της «νεότητας» έχει τόσο διευρυνθεί που κάποιο τρόπο όλες και όλοι είμαστε νέοι, όλες και όλοι μας ανήκουμε λίγο-πολύ σε αυτό που αποκαλούμε «νεολαία». Επομένως, η λειτουργία της «νεολαίας» ως κενού ή μετώπου σημαίνοντος, έκθετου σε πολλαπλές (ενίοτε αντιφατικές ή διαφορούμενες) νοηματοδοτήσεις και ικανού ως εκ τούτου να συναρθρώσει μια πληθώρα υποκειμένων γύρω της, ενισχύεται περαιτέρω από τούτη τη μετατόπιση στη συλλογική κουλτούρα. Βλ. Νίκος Δεμερτζής, Γιάννης Σταυρακάκης, κ.ά. (2008), *Νεολαία: ο αστάθμητος παράγοντας*, Αθήνα: Πολύτροπον.

δραματικούς τόνους– να υποστηρίξει την εξέγερση των νέων· με μια μετριοπαθή ωστόσο μειοψηφία του χώρου να δυσφορεί εμφανώς και να εκφράζει σοβαρές επιφυλάξεις ως προς τη στάση απέναντι στα γεγονότα. Δεν επαρκεί εδώ ο χώρος για μια συνολική αποτίμηση της στάσης του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ απέναντι σε ένα συμβάν τόσο σύνθετο και πολύπτυχο όσο ο Δεκέμβρης του 2008, ωστόσο η εν τάχει επισκόπηση της στάσης του, αναδεικνύει με ακόμα εναργέστερο τρόπο την ανταγωνιστική συγκρότηση του λόγου του. Ο ΣΥΡΙΖΑ, μέσω του προέδρου της κοινοβουλευτικής του ομάδας, θα θυμίσει λοιπόν με αφορμή τα γεγονότα του Δεκέμβρη με τη μεγαλύτερη δυνατή έμφαση τη σημασία που απέδιδε όλο το προηγούμενο διάστημα στους νέους: «βρισκόμαστε μπροστά σε μια κοινωνική εξέγερση της νεολαίας. Αν η κυβέρνηση και άλλες πολιτικές δυνάμεις και τα ΜΜΕ είχαν δώσει μεγαλύτερη προσοχή στις τοποθετήσεις του ΣΥΡΙΖΑ εδώ και τρία-τέσσερα χρόνια, *πρώτα η νεολαία, πρώτα η νεολαία, πρώτα η νεολαία*, ενδεχομένως να μην είχαμε φτάσει σ’ αυτό το σημείο».⁵⁵ Η προτεραιότητα της «νεολαίας» θα επαναληφθεί τρις ώστε να αποδοθεί με ανάγλυφο τρόπο η κεντρικότητά της θέσης της.

Αν λοιπόν το «κατεστημένο» έχει τοποθετήσει στο περιθώριο τη νεολαία, ο ΣΥΡΙΖΑ συμπαρατάσσεται μαζί της και την καλεί να κινητοποιηθεί ενάντια στο σύστημα με ειρηνικά μέσα: «Ο στόχος ο δικός μας είναι το σύστημα και η αδικία του απέναντι στη νεολαία. Δεν είναι στόχος μας οι βιτρίνες, τα αυτοκίνητα, τα σπίτια των πολιτών, τα κτίρια που είναι συλλογική δημόσια περιουσία. Είμαστε κατηγορηματικά αντίθετοι στην τυφλή βία».⁵⁶ Είναι εμφανές λοιπόν ότι δόθηκε τότε η ευκαιρία στον ΣΥΡΙΖΑ να προβεί σε μια εκ νέου ανάγνωση των κοινωνικών διακυβευμάτων, μπροστά σε συνθήκες κοινωνικής έκρηξης, τοποθετώντας τη νεολαία στο επίκεντρο

⁵⁵ Αλέκος Αλαβάνος (2008γ), «Δηλώσεις μετά τη συνάντησή το με τον πρωθυπουργό», 9 Δεκεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=12690>.

⁵⁶ Αλαβάνος (2008γ).

των ανταγωνισμών ώστε να συναρθρώσει την κοινωνία γύρω από έναν θεμελιώδη διχασμό (όπως ακριβώς προέβλεπε δηλαδή το κείμενο/απόφαση της ΚΠΕ του ΣΥΝ του 2005⁵⁷ για την στρατηγική του χώρου). Έτσι στον Δεκέμβρη του 2008 ο ΣΥΡΙΖΑ είδε την ακραία αποκρυστάλλωση ενός «κοινωνικού πολέμου»: το προνομιακό υποκείμενο στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ –οι νέες και οι νέοι– που εκφράζει ισοδύναμα όλη την κοινωνία, βάλλεται τότε ευθέως, *προβολείται*, είναι τελικά *σε πόλεμο* με το «κατεστημένο» σε όλες του τις εκδοχές και βιώνει μια άτυπη απονομιμοποίηση: «το να είσαι νέος ή νέα», σημειώνει ο Αλαβάνος, «θεωρείται κακούργημα». ⁵⁸ Στον επίσημο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ η σύγκρουση μεταξύ νεολαίας και δικομματικού κατεστημένου θα λάβει μια ιδιαίτερα δραματική και οξεία μορφή:

Στόχος τους είναι να μας φοβίσουν γιατί μας φοβούνται! Μας στέλνουν το μήνυμα ότι όποιος τολμήσει να αντικρούσει τα σχέδια του νεοφιλελευθερισμού, θα έχει την τύχη του 15χρονου. Δεν τους περνάει όμως! Οι μαθητές και οι φοιτητές, με τους εργαζόμενους στους δρόμους δείχνουν ότι δεν σκοπεύουν να τρομάξουν! [...] Η τραγική δολοφονία όμως του Αλέξη συμβολοποιεί με ακραίο τρόπο όχι μόνο την καταστολή αλλά όλα τα αδιέξοδα των κυβερνητικών πολιτικών. Ανεργία, φτώχεια, επισφάλεια, ρατσισμός, υποβάθμιση της παιδείας. [...] Τώρα είναι η ώρα να διεκδικήσουμε μαζικά και ενωτικά, εργαζόμενοι και νεολαία, να μπει φρένο στην εγκληματική πολιτική των κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ και Νέας Δημοκρατίας. ⁵⁹

Το ξέσπασμα του Δεκέμβρη μάλιστα δίνει την ευκαιρία στον ΣΥΡΙΖΑ να επαναδιατυπώσει το κάλεσμά του σε μια συγκεκριμένη κοινωνική συμμαχία. Έτσι, τα δικυβέματα που αναδεικνύει ο Δεκέμβρης αφορούν «τον κόσμο της μισθωτής εργασίας και τους απόμαχους της δουλειάς [...] τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς [...] τους μικρούς και πολύ μικρούς επιχειρηματίες και επαγγελματίες [...] τον κόσμο

⁵⁷ ΚΠΕ ΣΥΝ (2005).

⁵⁸ «Η νεολαία δολοφονείται όχι μόνο με σφαίρες. Με την ανεργία, με την ανασφάλεια, με την εισβολή του κέρδους στην Παιδεία, με την έλλειψη προσδοκιών και προοπτικής». Αλέκος Αλαβάνος (2008β), «Δεν υπάρχει δικαιολογία, λέει ο Αλ. Αλαβάνος για τον θάνατο του 16χρονου», *Το Βήμα*, 7 Δεκεμβρίου, <http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=245741>.

⁵⁹ ΣΥΡΙΖΑ (2008), «Συνέντευξη τύπου - Η έκρηξη της νέας γενιάς. Οι θέσεις και οι προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ», 14 Δεκεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=12749>.

της υπαίθρου και πρώτα απ' όλα τους μικρομεσαίους αγρότες». ⁶⁰ Με αφορμή λοιπόν τις κινητοποιήσεις του Δεκέμβρη, θα κληθεί ρητά στο προσκήνιο ο «ελληνικός λαός»:

Η διέξοδος δεν μπορεί να προχωρήσει αν, δίπλα στη νιάτα της χώρας μας, δεν έρθει στο προσκήνιο ο ίδιος ο ελληνικός λαός ως συμπαραστάτης και πρωταγωνιστής. Αν δεν υπάρξουν μεγάλες ενωτικές, παλλαϊκού χαρακτήρα, κινητοποιήσεις με θετικούς στόχους. Ο ΣΥΡΙΖΑ προτείνει θετικούς στόχους αλλαγών, που μπορούν να ενώσουν τη μεγάλη πλειοψηφία της κοινωνίας μας και να δώσουν θετική αγωνιστική προοπτική στους πολίτες και τη νεολαία. ⁶¹

Η πάλη της «νεολαίας» και του ελληνικού λαού έχει συγκεκριμένο προσανατολισμό, αφού ταυτίζεται «με την πάλη για να σταματήσουμε την πολιτική που εφάρμοσαν μέχρι τώρα ΝΔ και ΠΑΣΟΚ, να σταματήσουμε την πολιτική του νεοφιλελευθερισμού, που έχει τεράστιες ευθύνες για την κρίση, για τα σκάνδαλα, για το κύμα αυταρχισμού». ⁶²

Είναι λοιπόν σαφές ως εδώ ότι στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ, όπως αυτός αρθρώνεται από τη δημιουργία του μέχρι και τις παραμονές της κρίσης που ξέσπασε μετά τις εκλογές του 2009, συναντώνται τα δύο βασικά κριτήρια για την αναγνώρισή του ως μορφής λαϊκισμού. Ο λαός εγκαλείται μέσω της «νεολαίας» η οποία κατέχει τη θέση του *κομβικού σημείου* και αντιπαράθεται σε ένα μπλοκ εξουσίας το οποίο συντίθεται από τον δικομματισμό ΝΔ-ΠΑΣΟΚ, αλλά και του ευρύτερου πλέγματος δυνάμεων που προωθούν νεοφιλελεύθερες πολιτικές εντός και εκτός Ελλάδας. Στην

⁶⁰ ΣΥΡΙΖΑ (2008). Η κοινωνική συμμαχία που εγκαλεί ο ΣΥΡΙΖΑ θα αναδύεται συχνά στο λόγο τόσο του Αλαβάνου όσο και του Τσίπρα. Για τον Αλαβάνο, αυτή τη συμμαχία την αποτελούν «οι συμβασιούχοι, τα παιδιά του stage, οι ενοικιαζόμενοι και οι ενοικιαζόμενες εργαζόμενες, οι άνεργοι, οι νέοι αγρότες, οι εξαρτημένοι, οι νέοι μετανάστες, οι φοιτητές και οι μαθητές». Αλέκος Αλαβάνος (2007β), «Εφ' όλης της ύλης Συνέντευξη Τύπου», 14 Σεπτεμβρίου, ο τονισμός δικός μου. Με τα λόγια της απόφασης του 5^{ου} τακτικού συνεδρίου του ΣΥΝ, ο κόσμος που στηρίζει τη δυναμική ΣΥΡΙΖΑ είναι «ο κόσμος των κινημάτων κατά του νεοφιλελευθερισμού, η “γενιά του άρθρου 16”, οι απασχολήσιμοι των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ, οι άνεργοι, οι στρατιές των 500 ευρώ, τα θύματα της κρατικής καταστολής, εκείνοι που ασφυκτιούν από τη συρρίκνωση των ατομικών ελευθεριών, τη ξενοφοβία και το ρατσισμό». Συνασπισμός της Αριστεράς των Κινήσεων και της Οικολογίας (2008), *Πολιτική απόφαση του 5^{ου} Τακτικού Συνεδρίου του ΣΥΝ*, Αθήνα, 7-10 Φεβρουαρίου, σ. 5.

⁶¹ ΣΥΡΙΖΑ (2008).

⁶² ΣΥΡΙΖΑ (2008).

αποτίμηση τώρα του περιεχομένου του λαϊκισμού του ΣΥΡΙΖΑ, αυτό που συναντάμε ως εγκαλούμενο υποκείμενο είναι ένα ευρύτατο συλλογικό υποκείμενο το οποίο δεν δεσμεύεται από φραγμούς που έχουν να κάνουν με το έθνος, την θρησκεία ή το φύλο. Ένα συλλογικό υποκείμενο, ως εκ τούτου, ουσιωδώς συμπεριληπτικό και πλουραλιστικό, το οποίο αποκτά την ταυτότητά του στη βάση πολιτικών διακυβευμάτων· αφού καθορίζεται από τις κοινές του στοχεύσεις (μια βιώσιμη εναλλακτική ενάντια στο νεοφιλελεύθερο παράδειγμα) ή τις κοινές του ελλείψεις (όλα όσα του στερεί ή του αρνείται το υπάρχον πολιτικό σύστημα). Στο βαθμό μάλιστα που στην κορυφή του συλλογικού υποκειμένου τοποθετείται η «νεολαία», θα μπορούσαμε εδώ νομίζω να υιοθετήσουμε τον περιγραφικό όρο «νεο(λαιο)λαϊκισμός».

Στο βαθμό λοιπόν που ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ μπορεί να αποτιμηθεί εξ αρχής και με ασφάλεια ως λαϊκιστικός, αλλά ταυτόχρονα και ουσιωδώς πλουραλιστικός, νομίζω πως καθίσταται ιδιαίτερα προβληματική και η ταύτιση του λαϊκισμού με τον εθνικισμό που επιχειρείται από σημαντικό μέρος της εγχώρια σχολιογραφίας και ανάλυσης. Ο «κινηματικός λαός» τούτης της πρώτης περιόδου δε συνιστά σε καμία περίπτωση ένα μονολιθικό και εθνικοποιημένο όλον, δεν είναι δηλαδή «ένας και αδιαίρετος». Γι' αυτό ίσως και ο κατά τα λοιπά επικριτικός προς τον λαϊκισμό, Ανδρέας Πανταζόπουλος, θα αναγνωρίσει στο λαϊκισμό του ΣΥΡΙΖΑ την συγκεκριμένη περίοδο έναν «διαφοροποιημένο» και «πληθυντικό» λαό που «κλητεύεται ως *διαιρετό* υποκείμενο, ως το άθροισμα μιας πληθυντικής κινητοποίησης».⁶³ Παρά μάλιστα τους ουσιώδεις και ριζικούς μετασχηματισμούς – την τρόπον τινά «ωρίμανση»– του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ μετά το ξέσπασμα της κρίσης το 2009-2010, αυτός ο πλουραλισμός θα διατηρηθεί, ενώ θα συναρθρωθεί τώρα σε

⁶³ Πανταζόπουλος (2013), σ. 171.

ένα ευρύτερο εγκληματικό πλαίσιο, αυτό της «κυβέρνησης της αριστεράς», και θα αρθεί στο ύψος της διεκδίκησης της εξουσίας. Εδώ ακριβώς νομίζω έγκειται ο κρίσιμος μετασχηματισμός στον «μετά-κρίσης» λόγο του ΣΥΡΙΖΑ, όπως ελπίζω θα φανεί αμέσως παρακάτω, και όχι στον όποιο «εθνικισμό» του.

Ο ΣΥΡΙΖΑ και η «μνημονιακή» συνθήκη: καλώντας τον λαό στο προσκήνιο

Το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα μετά το 2009 επηρέασε σίγουρα τον λόγο του ΣΥΡΙΖΑ (όπως και όλων των κομμάτων άλλωστε), χωρίς ωστόσο να επιφέρει ριζική ρήξη με το λόγο που ανέπτυξε όλο το προηγούμενο διάστημα, όπως συχνά φαίνεται να υπονοείται από ορισμένους σχολιαστές. Την περίοδο εσωστρέφειας και αμηχανίας που προκάλεσε πρώτα η ρήξη με τον Αλέκο Αλαβάνο και έπειτα η αποχώρηση της Ανανεωτική Πτέρυγας υπό τον Φώτη Κουβέλη που μετεξελίχθηκε σε ΔΗΜΑΡ, τη διαδέχτηκε μια περίοδος κατά την οποία ο Αλέξης Τσίπρας φαίνεται να εδραίωσε την παρουσία του στο κόμμα καταφέροντας να συγκεράσει στο λόγο του τις διάφορες αντιτιθέμενες τάσεις προβάλλοντας στην κοινή γνώμη έναν συνεκτικό λόγο που φέρνει στο προσκήνιο με όλο και πιο σαφείς πολιτικές στοχεύσεις την ίδια κοινωνική συμμαχία. Αυτό που διαφοροποιεί τις δύο περιόδους στον λόγο του ΣΥΡΙΖΑ και δικαιολογεί την περιοδολόγησή που επιλέγεται εδώ, είναι πρώτον η ριζική αλλαγή του ευρύτερου πολιτικο-κοινωνικού συγκείμενου, με την είσοδο της χώρας σε μια κρίση σφοδρότερη από οποιαδήποτε άλλη από το 1974, και δεύτερον η περαιτέρω ενοποίηση του συμμαχικού σχήματος του ΣΥΡΙΖΑ που κορυφώνεται με την μετεξέλιξή του σε ενιαίο κόμμα και βασικό διεκδικητή της εξουσίας.

Η πρωτοφανής πολιτικο-οικονομική κρίση λοιπόν στην οποία εισήλθε η χώρα φαίνεται πως έθεσε σε κίνηση δύο παράλληλες διεργασίες, οι οποίες έπαιξαν

σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση τόσο του νέου λόγου του σχηματισμού, όσο και του ακροατηρίου του. Από τη μία, η προϊούσα καθοδική κινητικότητα και η μαζική φτωχοποίηση ευρέων κοινωνικών ομάδων, η ματαίωση και ο θυμός των κοινωνικών υποκειμένων τα οδήγησαν σταδιακά στο σπάσιμο σχέσεων μακροχρόνιας ταύτισης με τις δύο βασικές παρατάξεις της μεταπολίτευσης, ΠΑΣΟΚ και ΝΔ, αφού τις θεώρησαν ως υπεύθυνες για τα δεινά τα οποία υφίστανται. Το εκλογικό σώμα του δικομματισμού πέρασε δηλαδή σε μια φάση δομικής «εξάρθρωσης» (dislocation)⁶⁴ και τα κοινωνικά υποκείμενα που συνθέτουν το εκλογικό σώμα σε μια ρευστή κατάσταση αναζήτησης εναλλακτικών, αφού η κρίση και ο ρόλος του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ στη διαχείρισή της έσπασε τους δεσμούς που συνάρθρωναν γύρω τους μια ετερόκλητη πληθώρα υποκειμένων με κοινές αναφορές. Από την άλλη, φαίνεται πως όταν ο ΣΥΡΙΖΑ συνειδητοποίησε ότι του δινόταν η δυνατότητα και η ευκαιρία να εκπροσωπήσει μια νέα ευρεία κοινωνική πλειοψηφία, στράφηκε αμέσως στο ιστορικό υποκείμενο του νεωτερικού δημοκρατικού φαντασιακού ορίζοντα, το κατεξοχήν κενό σημαίνον του δημοκρατικού λόγου που επιτρέπει τέτοιες ευρείες συνθέσεις και ταυτίσεις: στον «λαό». Η ανάληψη τούτου του ρόλου, του ρόλου της εκπροσώπησης του λαού ως οικουμενικού υποκειμένου, η ανάληψη τελικά της *ευθύνης της εξουσίας* όπως αποκρυσταλλώθηκε στο πρόταγμα της «κυβέρνησης της Αριστεράς», δείχνει να έπαιξε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην εκλογική εκτόξευση του ΣΥΡΙΖΑ στις δύο διαδοχικές εκλογές μεταξύ Μαΐου και Ιουνίου του 2012.

⁶⁴ Με την έννοια της εξάρθρωσης αναφερόμαστε στη διαδικασία ή φάση αμφισβήτησης ενός κυρίαρχου λόγου, μίας κυρίαρχης ηγεμονικής δομής/νόρμας. Μια συνθήκη εξάρθρωσης έγκειται, με άλλα λόγια, στο ανεξάλειπτο ενδεχόμενο αμφισβήτησης του εκάστοτε (μερικώς) καθηλωμένου και συλλογικά νομιμοποιημένου νοήματος και ως τέτοια αναγνωρίζεται συνήθως στο δημόσιο λόγο με τον όρο «κρίση» («κρίση της οικονομίας», «κρίση της πολιτικής», «κρίση θεσμών», «κρίση επιστημονικού παραδείγματος», κ.λπ.) που σηματοδοτεί την αδυναμία των υπαρχουσών δομών (της «νοηματικής τάξης») να ενσωματώσουν συμβολικά το εκάστοτε διαταρακτικό συμβάν, την «ανωμαλία» που αποσταθεροποιεί μια κανονικότητα. Βλ. Ernesto Laclau (1997), *Για την επανάσταση της εποχής μας*, μτφρ. Γ. Σταυρακάκης, Αθήνα: Νήσος, σ. 106-109, 139-144· David Howarth (2008), *Η έννοια του λόγου*, μτφρ. Σ. Καναούτη, Αθήνα: Πολύτροπον, σ. 155, 158.

Το πέρασμα λοιπόν από τη «νεολαία» στον «λαό» είναι κρίσιμο για να κατανοήσει κανείς την «ενηλικίωση» του λαϊκισμού του ΣΥΡΙΖΑ, αλλά και την εκτόξευση της δυναμικής του. Έτσι, αν η «νεολαία» δέσποζε όλο το προηγούμενο διάστημα στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ, με τον «λαό» να απαντάται ελάχιστες φορές στα επίσημα κείμενα και τους λόγους των προέδρων του, τότε αυτό θα αλλάξει με τον πιο εντυπωσιακό τρόπο την άνοιξη του 2012. Είναι χαρακτηριστική επί τούτου μία ίσως απλουστευτική ποσοτική σύγκριση στο πρότυπο της μεθοδολογίας της ανάλυσης περιεχομένου (content analysis). Ενώ λοιπόν σε προεκλογικές του ομιλίες για τις βουλευτικές εκλογές του 2009 ο Αλέξης Τσίπρας αναφέρεται ελάχιστες φορές και χωρίς ιδιαίτερη φόρτιση στο σημαίνον «λαός» –χωρίς δηλαδή η αναφορά να συνιστά και *έγκληση*–, κατά τις δύο διαδοχικές προεκλογικές εκστρατείες του 2012 βλέπουμε την αναφορά στον «λαό» να εμφανίζεται πολύ συχνά ανάμεσα σε 40 και 50 φορές σε κάθε ομιλία. Για παράδειγμα, αν δούμε την ομιλία του Τσίπρα στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ στην Αθήνα στις 29 Σεπτεμβρίου του 2009⁶⁵ θα μετρήσουμε μόλις 5 αναφορές στον «λαό», ενώ στην αντίστοιχη κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ στην Ομόνοια στις 14 Ιουνίου του 2012 ο «λαός» δεσπόζει πλέον ως αναφορά, αφού απαντάται 51 φορές.⁶⁶ Φαίνεται επομένως πως έχουμε να κάνουμε με μια μορφή «αριθμολογίας» που δε στερείται διόλου σημασίας, με το σημαίνον «λαός» να αποκτά το ρόλο του προνομιακού σημείου αναφοράς που καθορίζει την ομιλία απ' άκρου εις άκρον, που επηρεάζει σημαντικά κάθε άλλη αναφορά στο κείμενο, αφού όλα ξεκινούν από και οδηγούν στον «λαό» (στις ανάγκες του, στις επιθυμίες του, στη βάση νομιμοποίησης, κ.ο.κ.). Ο «λαός» πλέον εγκαλείται στο κείμενο *δέκα φορές περισσότερο* από ότι κατά την προεκλογική

⁶⁵ Αλέξης Τσίπρας (2009), «Ομιλία στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ στην Αθήνα (Πλ. Κοτζιά)», 29 Σεπτεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=16197>.

⁶⁶ Αλέξης Τσίπρας (2012α), «Ομιλία στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ στην Αθήνα», 14 Ιουνίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27375>.

εκστρατεία για τις προηγούμενες βουλευτικές εκλογές, τρία μόνο χρόνια πριν. Για να μιλήσουμε με λογοθεωρητικούς όρους, ο «λαός» μπορεί να αναγνωριστεί ξεκάθαρα πλέον ως το *κομβικό σημείο* στο λόγο του Αλέξη Τσίπρα, αλλά και του ΣΥΡΙΖΑ συνολικά.⁶⁷

Ανάλογα ευρήματα προκύπτουν όμως και από τη συγκριτική μελέτη των εκλογικών διακηρύξεων του ΣΥΡΙΖΑ μεταξύ 2004 και 2012.⁶⁸ Ενώ λοιπόν στην εκλογική διακήρυξη του 2004 το σημαίνον «λαός» δεν απαντάται σε κανένα σημείο του κειμένου, στην διακήρυξη του 2012 το συναντάμε οκτώ φορές, τις δύο μάλιστα σε θέση επικεφαλίδας.⁶⁹ Είναι ενδεικτικό μάλιστα της μετάβασης από την «νεολαία» και τα «κινήματα», στον «λαό», ότι η διακήρυξη του 2004 φέρει στο εξώφυλλό της τον τίτλο «Το νέο γεννιέται στα κινήματα. Το μέλλον είναι αριστερά», ενώ στα υποκείμενα που θέλει να εκφράσει ο ΣΥΡΙΖΑ πρώτη τοποθετείται η «νεολαία» (σ. 1). Επιπλέον, στην ενότητα με τίτλο «Μαζί μας επιμένουν και αγωνίζονται» τοποθετούνται και πάλι «[ο]ι νέες και οι νέοι» (σ. 4). Αντιθέτως, στην διακήρυξη του 2012 έχουν απαλειφθεί πλέον εντελώς οι αναφορές τόσο στη «νεολαία» όσο και στα «κινήματα». Δεσπόζουσα έγκληση είναι πλέον ο «λαός», που καλείται να πάρει τη ζωή του στα χέρια του.

Χαρακτηριστικά ως προς τούτη τη μετάβαση είναι όμως και τα πρωτοσέλιδα της εφημερίδας του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ, της *Αυγής*, κατά την ίδια περίοδο, όπου ο «λαός» εμφανίζεται να εισβάλλει στην εξουσία μαζί με την αριστερά, ή να εισβάλλει στην εξουσία ακριβώς λόγω της ανόδου της αριστεράς. Μερικοί χαρακτηριστικοί

⁶⁷ Βλ. και Yannis Stavrakakis και Giorgos Katsambekis (υπό κρίση).

⁶⁸ Δεν παραβλέπουμε εδώ βεβαίως την πολύ μεγάλη διαδρομή που έχει διανυθεί ανάμεσα στο 2004 και το 2012, αφού μιλάμε ουσιαστικά για δύο αρκετά διαφορετικούς πολιτικούς σχηματισμούς. Η σύγκριση ωστόσο είναι και χρήσιμη και θεμιτή.

⁶⁹ ΣΥΡΙΖΑ – Ενωτικό Ψηφοδέλτιο (2004), «Εκλογική Διακήρυξη: το νέο γεννιέται στα κινήματα. Το μέλλον είναι αριστερά», <http://www.syn.gr/ekl2004/diakirixi.pdf>; ΣΥΡΙΖΑ – Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο (2012), «Εκλογική Διακήρυξη: αποφάσισαν χωρίς εμάς, προχωράμε χωρίς αυτούς», Απρίλιος-Μάιος, <http://www.syn.gr/ekl2012/eklogikidiak2012.pdf>.

πρωτοσέλιδοι τίτλοι (σταχυολογώ εδώ εντελώς ενδεικτικά) έχουν ως εξής: «Λαός - Αριστερά για τη νέα Ελλάδα» (4.5.2012), «Να μην αλλοιωθεί η εντολή του λαού» (8.5.2012), «ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΙΟΥΝΙΟΥ ΛΑΟΣ ΚΑΙ ΑΡΙΣΤΕΡΑ» (16.5.2012), «ΝΙΚΗ της Αριστεράς, ΝΙΚΗ του Λαού» (15.6.2012). Ανατρέχοντας στα αντίστοιχα πρωτοσέλιδα της εφημερίδας για τις προεκλογικές περιόδους του 2009, του 2007, του 2004, αλλά και του 2000, ώστε να έχουμε μια ασφαλή συγκριτική εικόνα, δεν συναντήσαμε σε κανένα πρωτοσέλιδο τίτλο αναφορά/έγκληση στον «λαό». Αντίστοιχης λογικής/ύφους ήταν και αφίσα μίας εκ των συνιστώσων του ΣΥΡΙΖΑ για τις εκλογές του Μαΐου 2012, στην οποία αναφερόταν χαρακτηριστικά: «Ο ΛΑΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΤΑ ΠΑΝΤΑ. ΨΗΦΙΖΟΥΜΕ ΣΥΡΙΖΑ».⁷⁰ Από τα παραπάνω προκύπτει με ασφάλεια μια συνολική μετάβαση, η οποία δεν περιορίζεται μόνο στον λόγο του αρχηγού του κόμματος, αλλά αποτελεί κομμάτι του νέου λόγου του πολιτικού σχηματισμού συνολικά, όπως αυτός εκφράζεται από τα επίσημα συλλογικά κείμενα, τα μέσα ενημέρωσης, τις συνιστώσες και τα στελέχη του.

Όσον αφορά τώρα τη λογική της έγκλησης, ο εγκαλούμενος «λαός» διατηρεί στο ακέραιο –αν δεν οξύνει κιόλας– την ανταγωνιστική του τοποθέτηση ενάντια στο κατεστημένο ΝΔ/ΠΑΣΟΚ και νεοφιλελευθερισμού. Τα «μνημόνια» και η «τρόικα», ως αποκρυσταλλώσεις της εγχώριας και ευρωπαϊκής ηγεμονίας του νεοφιλελευθερισμού, όπως είναι φυσικό, αποκτούν προνομιακή θέση στο κάδρο του αντιπάλου.

ΤΩΡΑ είναι η ώρα, να βρουν δικαίωση οι αγώνες του λαού μας, να τιμωρηθεί και να ηττηθεί ο δικομματισμός, να καταδικαστούν τα μνημόνια και η τρόικα. Μια νέα κοινωνική και πολιτική πλειοψηφία με πυρήνα τη ριζοσπαστική Αριστερά, μπορεί να ανατρέψει το σάπιο δικομματικό πολιτικό σύστημα και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις εναλλακτικής διακυβέρνησης, με πρωταγωνιστή το λαό.⁷¹

⁷⁰ Αναγράφεται σε αφίσα της Κομμουνιστικής Οργάνωσης Ελλάδος (ΚΟΕ) για τις εκλογές του Ιουνίου 2012.

⁷¹ ΣΥΡΙΖΑ – Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο (2012), σ. 1.

[...]

Τώρα, ψηφίζει ο λαός! Τώρα, παίρνει την εξουσία ο λαός!⁷²

Σε ορισμένες ιδεοτυπικά λαϊκιστικές αποστροφές του λόγου του μάλιστα ο Τσίπρας θα πει, ούτε λίγο ούτε πολύ, πως με την ψήφο στον ΣΥΡΙΖΑ ο λαός ενισχύει τον ίδιο του τον εαυτό. Σε αυτή τη λογική, ο ΣΥΡΙΖΑ σχεδόν εξαφανίζεται, μπαίνοντας πίσω από τη λαϊκή δυναμική, αυτοπαρουσιαζόμενος ως ο διάυλος της πολιτικής εκδήλωσης/έκφρασης του λαού ο οποίος ανάγεται στο ύψος μιας κορυφαίας αναμέτρησης.

Ο λαός μας, με την ψήφο του στον ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ ανοίγει τους δρόμους της Ιστορίας στη μεγάλη αλλαγή. [...] Στη μεγάλη αλλαγή που αρχίζει τη Δευτέρα. Με την κυβέρνηση του λαού. Με πυρήνα τον ισχυρό ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ. [...] Γι' αυτό, στο κρίσιμο δημοψήφισμα της Κυριακής. [...] Στο μόνο πραγματικό δίλημμα εξουσίας. [...] Η απάντηση είναι μία και μοναδική.

Αντιμνημονική κυβέρνηση με πυρήνα τον ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ. Κυβέρνηση της νέας μεταπολίτευσης. Κυβέρνηση του λαού. Με πυρήνα τον ισχυρό και παντοδύναμο ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ. [...] Ισχυρός ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ. Αυτοδύναμος λαός. [...] Την Κυριακή δεν αναμετράται απλά και μόνον ο ΣΥΡΙΖΑ με το πολιτικό κατεστημένο του Μνημονίου. [...] Αναμετράται ο λαός με τη ζωή του. Αναμετράται ο λαός με τη μοίρα του. Αναμετράται η Ελλάδα των λίγων με την Ελλάδα των πολλών. Η Ελλάδα της ολιγαρχίας με την Ελλάδα της Δημοκρατίας. [...] Ενώνεται ο λαός με τον ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ.⁷³

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως ο Αλέξης Τσίπρας επαναφέρει σε ομιλίες του την έννοια του «μη-προνομιούχου»,⁷⁴ τον κατεξοχήν συμβολικό μνημονικό τόπο, τη

⁷² ΣΥΡΙΖΑ – Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο (2012), σ. 6.

⁷³ Τσίπρας (2012α). Η αναφορά εδώ στον «αυτοδύναμο λαό» έρχεται πιθανότατα να απαντήσει σημειολογικά στο κεντρικό σύνθημα του ΠΑΣΟΚ για τις εκλογές του Μαΐου 2012 περί «αυτοδύναμης Ελλάδας». Βλ. Δήμητρα Κρουστάλλη (2012), «Ευ. Βενιζέλος: “Κάποιοι ζητούν αυτοδύναμη κυβέρνηση, εμείς αυτοδύναμη Ελλάδα”», *Το Βήμα*, 2 Μαρτίου, <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=449544>.

⁷⁴ Βλ. ενδεικτικά Αλέξης Τσίπρας (2012γ), «Αποσπάσματα από την ομιλία του στο Βόλο», 26 Απριλίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=26929&PHPSESSID=6376f2bd5706ffc1aab4f86ccdf4af8f>. Αλέξης Τσίπρας (2012δ), «Ομιλία στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ στην

νοηματική «ψυχή» με άλλα λόγια του τριτοσεπτεμβριανού ΠΑΣΟΚ, επαν-ενεργοποιώντας μνήμες και συναισθήματα της κορυφαίας λαϊκιστικής στιγμής του τελευταίου στις δεκαετίες του 1970 και του 1980, όταν δέσποζε στο λόγο του Ανδρέα Παπανδρέου η συγκεκριμένη αναφορά.

Αν λοιπόν είναι μάλλον προφανές ότι ο «λαός» αναδύεται στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ ως προνομιακό σημαίνον, δηλαδή *κομβικό σημείο*, τι συμβαίνει με τη θεώρηση του κοινωνικού πεδίου στο λόγο του; Με άλλα λόγια, συντρέχει η προϋπόθεση της θεώρησης της κοινωνίας ως αρθρωμένης γύρω από έναν θεμελιώδη ανταγωνισμό/διχασμό, για να μπορούμε να μιλάμε για λαϊκιστικό λόγο;

Αρκεί, σε πρώτο χρόνο, να ρίξουμε μία ματιά στα βασικά προεκλογικά συνθήματα του ΣΥΡΙΖΑ: «Αποφάσισαν χωρίς εμάς. Προχωράμε χωρίς αυτούς», διάβαζε κανείς στην κεντρική προεκλογική καμπάνια του ΣΥΡΙΖΑ για τις εκλογές του Μαΐου του 2012, σύνθημα που αποτυπώθηκε και σε χιλιάδες αφίσες. Στο ίδιο ύφος, «Αποφάσισαν χωρίς εμάς. Ελάτε να προχωρήσουμε χωρίς αυτούς», καλούσε συχνά το ακροατήριό του και ο Αλέξης Τσίπρας, αναπαράγοντας το βασικό προεκλογικό σύνθημα της παράταξής του.⁷⁵ Τούτο το σύνθημα, μαζί με άλλα παρόμοια, είχε τον σκοπό να συλλάβει τα συναισθήματα ματαίωσης και αγανάκτησης απέναντι στα μέτρα σκληρής λιτότητας που έπλητταν το μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας και ιδιαίτερα τα μεσαία και χαμηλότερα στρώματα. Ταυτοχρόνως, με το «προχωράμε χωρίς αυτούς», επιδιωκόταν η ανάδειξη ενός νέου εναλλακτικού δρόμου, επενδύοντας στις ελπίδες των πολιτών για κάτι καλύτερο, έστω κάτι διαφορετικό πέρα από την σταθερά ακολουθούμενη πολιτική των τελευταίων ετών.

Αθήνα», 3 Μαΐου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27003>. Αλέξης Τσίπρας (2013α) «Εισηγητική ομιλία στο 1^ο Συνέδριο του ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ», 10 Ιουλίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=32212>.

⁷⁵ Αλέξης Τσίπρας (2012β), «Ομιλία στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΣΥΡΙΖΑ στη Θεσσαλονίκη», 4 Μαΐου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=27016>.

Αυτή η διπλή λειτουργία του βασικού πολιτικού συνθήματος του ΣΥΡΙΖΑ λειτούργησε ως όχημα για τη συνάρθρωση νέων αλυσίδων ισοδυναμίας, χτίζοντας πάνω στη ρητορική που αναπτύσσει ο χώρος ήδη από το 2004. Η νέα αλυσίδα ισοδυναμίας, απέναντι στο «μνημονιακό κατεστημένο», αποσκοπεί στην αγωνιστική συνύπαρξη ετερογενών απογοητευμένων υποκειμένων, ταυτοτήτων, αιτημάτων και συμφερόντων, μέσω της συσπείρωσής τους απέναντι στον κοινό «άλλο»: τον αντίπαλο του λαού, που στη συγκεκριμένη περίπτωση ενσαρκώνεται από εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις που στηρίζουν τις πολιτικές λιτότητας, τα «μνημόνια», την «τρόικα», κ.ο.κ. Στο πλαίσιο τούτης της λαϊκιστικής έγκλησης, όλες οι δυνάμεις που εντοπίζονται στην απέναντι όχθη, επίσης συναρθρώνονται μέσω μιας λογικής ισοδυναμίας, και μαζί συναποτελούν το νέο «κατεστημένο». Με αυτό τον τρόπο, το κοινωνικό πεδίο διαχωρίζεται ξανά ανάμεσα σε ένα «εμείς» και ένα «αυτοί». Και καθώς η κρίση έχει εξωθήσει τις κυρίαρχες δυνάμεις –το «κατεστημένο»– σε ριζική ανασύνταξη, έτσι και οι αλυσίδες ισοδυναμίας του λαϊκού/λαϊκιστικού «εμείς» καλούνται να διευρυνθούν.

Άλλο ένα από τα ιδιαίτερα προβεβλημένα συνθήματα της προεκλογικής εκστρατείας του ΣΥΡΙΖΑ ήταν το συνοπτικό «*ή εμείς ή αυτοί: μαζί μπορούμε να τους ανατρέψουμε*» (ο τονισμός δικός μου). Το «*ή εμείς ή αυτοί*» τονίζει ακόμα περισσότερο και με απόλυτα διαυγές τρόπο εδώ το χάσμα που χωρίζει τα δύο αντιτιθέμενα στρατόπεδα, τις δύο συγκρουόμενες ταυτότητες. Ποιοι είναι όμως στην απέναντι όχθη και ποιοι είμαστε «εμείς» που καλούμαστε να τους «ανατρέψουμε»;

Ας ξεκινήσουμε με το «*αυτοί*». Πρώτα και κύρια –και σε αυτό το σημείο ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ είναι ιδιαίτερα συνεπής ως προς την μορφή των κοινωνικο-πολιτικών συγκρούσεων που έχει συναρθρώσει τα προηγούμενα χρόνια– ο αντίπαλος εντοπίζεται σε εκείνες τις πολιτικές δυνάμεις που διαχειρίστηκαν τα χρόνια της

κρίσης τις τύχες της χώρας και κρίνονται υπεύθυνες για την εφαρμογή των πολιτικών λιτότητας που οδήγησαν σε πρωτοφανή μεγέθη ύφεσης, ανεργίας, φτώχειας και κοινωνικής εξαθλίωσης. Μπορούμε να παρατηρήσουμε δύο επίπεδα σε αυτό το σημείο: (1) σε πρώτο επίπεδο, στοχοποιούνται σαφώς συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις εντός της χώρας (πρωτίστως ΝΔ και ΠΑΣΟΚ, και έπειτα ο ΛΑΟΣ και, λιγότερο, η ΔΗΜΑΡ). (2) σε ένα δεύτερο επίπεδο, σε ένα επίπεδο «πολέμου θέσεων», προωθείται μια ευρύτερη σύγκρουση, με τον αντίπαλο να συμπυκνώνεται στο όνομα «νεοφιλελευθερισμός» και να εκφράζεται από τους επιμέρους πολιτικούς μεταπράτες του (με προεξάρχοντες διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, όπως το ΔΝΤ, αλλά και την σημερινή ηγεσία της ΕΕ και ειδικά της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και βεβαίως την περιβόητη «τρίκα»).

Στο πλαίσιο τούτου του δεύτερου επιπέδου πρέπει να αποτιμήσει κανείς και τις πρόσφατες επισκέψεις του Τσίπρα σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, αλλά και την υποψηφιότητά του για την προεδρία της Κομισιόν (με την πρώτη πρωτοβουλία να παραπέμπει στην ύπαρξη εναλλακτικών πολιτικών και προοπτικών συμμαχιών, και τη δεύτερη να τονίζει τη διάθεση για ριζική πολιτική σύγκρουση στο πλαίσιο των υπάρχουσών δομών της ΕΕ). Δε θα ήταν λοιπόν υπερβολή να υποστηρίξουμε ότι ο συμβολισμός της επίσκεψης στη Λατινική Αμερική έγκειται στην ανάδειξη των προοπτικών ανάκαμψης της χώρας μέσω εναλλακτικών πολιτικών και σε ριζική ρήξη με τις μεθόδους του ΔΝΤ, που απέτυχαν παταγωδώς στη Λατινική Αμερική τα προηγούμενα χρόνια. Με την επίσκεψή του, ο Τσίπρας, δηλώνει δηλαδή τη θέση του τόσο απέναντι στο ΔΝΤ, στο πλαίσιο της παγκόσμιας σύγκρουσης συγκεκριμένων χωρών με τους μηχανισμούς του, όσο και συνολικά απέναντι στις λογικές του νεοφιλελευθερισμού που σήμερα ενσαρκώνει η «τρίκα». Ενώ η υποψηφιότητά του για την προεδρία της Κομισιόν αποκόπτει τούτη την πρόθεση ρήξης από την

προοπτική χάραξης μιας πολιτικής εθνικού απομονωτισμού δηλώνοντας την προσήλωση του ΣΥΡΙΖΑ σε μια κοινή πορεία με τους λαούς της Ευρώπης.

Για να γίνει ακόμα πιο σαφής τούτη η διεθνική αντιπαράθεση, ο Τσίπρας θα δήλωνε τα εξής από το Λονδίνο: «[η σημερινή] Ευρώπη βρίσκεται σε ένα μεταίχμιο. Δύο κόσμοι συγκρούονται. Από τη μία στέκονται οι παραγωγικές δυνάμεις της δημοκρατίας, οι λαοί που παλεύουν για τη δημιουργία μιας δίκαιης κοινωνίας, με ισότητα και ελευθερία. Και από την άλλη μεριά, αναπτύσσεται ένα νεοφιλελεύθερο βιοπολιτικό σχέδιο».⁷⁶ Τα δύο επίπεδα της σύγκρουσης διασυνδέονται και διαπλέκονται στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ μέσω διάφορων ρηματικών στρατηγικών/μηχανισμών. Ο πιο χαρακτηριστικός τέτοιος μηχανισμός είναι το λογοπαίγνιο που συναντούσε κανείς συχνά μέχρι πρόσφατα στο λόγο του Τσίπρα, αλλά και άλλων κορυφαίων στελεχών του ΣΥΡΙΖΑ, σχετικά με την «*τρόικα εσωτερικού*» και την «*τρόικα εξωτερικού*». Με τον τρόπο αυτό, η βραχύβια τρικομματική κυβέρνηση ΝΔ-ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ ταυτίζονταν με τους δανειστές της χώρας, την ευρωπαϊκή επιτροπή, την ΕΚΤ και το ΔΝΤ· το «εξωτερικό κατεστημένο», αυτοί που επιβάλλουν συγκεκριμένες πολιτικές, συνέπιπτε με το «εσωτερικό κατεστημένο», με αυτούς που εφαρμόζουν τις εν λόγω πολιτικές, συχνά σε ευθεία σύγκρουση με τα πολιτικά τους προγράμματα. Αυτή η σύνδεση θα επιδιώκεται με ποικίλους τρόπους, ο πιο χαρακτηριστικός των οποίων είναι η υιοθέτηση του (μάλλον αμφιλεγόμενου) όρου «μερκελιστές» για να χαρακτηριστούν και πάλι οι πολιτικοί εκείνοι που σε πλήρη συμφωνία με τη γερμανική ηγεμονία συνεχίζουν να εφαρμόζουν τα προγράμματα των «διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων».

Ας περάσουμε τώρα στην αντίπερα όχθη, την όχθη του «λαού» και τη συνάρθρωση της νέας λαϊκής συμμαχίας. Ο Τσίπρας απευθύνεται στις ομιλίες του

⁷⁶ Αλέξης Τσίπρας (2013β), «Ομιλία στην εκδήλωση του ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ Λονδίνου (Αγγλικά)», 15 Μαρτίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=31419>.

σε κάθε δημοκρατικό πολίτη. Σε όλους όσοι, έως το 2009, αγωνίζονταν για το ΠΑΣΟΚ και ψηφίζαν το ΠΑΣΟΚ. [...] Απευθυνόμαστε, επίσης, στον απλό συντηρητικό ψηφοφόρο, που αγκομαχά από το Μνημόνιο. Το Μνημόνιο κονιορτοποιεί τις παλιές διαχωριστικές γραμμές της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Είμαστε πια στην ίδια όχθη του ποταμού. Αυτά που μας χώριζαν μέχρι χθες είναι πολύ λιγότερα από αυτά που μας ενώνουν σήμερα. Γιατί πάντα, στην ιστορία, όταν ο λαός κινδυνεύει από την πείνα και την εξαθλίωση, μόνο με την ενότητα μπορεί να ανταπεξέλθει. [...] Από τον ισχυρό ΣΥΡΙΖΑ κινδυνεύουν μόνο το οικονομικό κατεστημένο και οι δανειστές της χώρας. [...] Και απευθύνουμε σε κάθε Έλληνα, σε κάθε Ελληνίδα μήνυμα πατριωτικής και δημοκρατικής ενότητας για τη σωτηρία του λαού και του τόπου. Απευθυνόμαστε στους αριστερούς και στις αριστερές, στους κομμουνιστές και τις κομμουνίστριες [...] Μόνο το κατεστημένο, οι τοκογλύφοι και η διαπλοκή ευνοούνται και τρίβουν τα χέρια τους από τη διάσπαση της αριστεράς, όχι ο λαός μας. Καλούμε, λοιπόν, κάθε κομμουνιστή και κάθε κομμουνίστρια να δώσει τη μάχη της ενότητας. [...] Απευθυνόμαστε τέλος στους άντρες και στις γυναίκες, στους νέους και στις νέες, που είναι αναποφάσιστοι, που ακόμη προβληματίζονται για την ψήφο τους, σε όσους πιστεύουν ότι δεν τους αφορούν οι εκλογές και τους λέμε: Μην αφήσετε τους άλλους να μιλήσουν για σας.⁷⁷

Τούτος ο πλούσιος καμβάς ετερογενών υποκειμένων που εγκαλούνται εδώ, προσκαλούνται να συναποτελέσουν μια ευρεία κοινωνική/λαϊκή συμμαχία, όχι στη βάση μιας κοινής θετικής ιδιότητας ουσιοκρατικού περιεχομένου, μιας προϋπάρχουσας κοινής ουσίας ή «κοινής ψυχής», αλλά στη βάση των κοινών ελλείψεων που διαπερνούν τον καθένα και την καθεμιά εξίσου. Είναι αυτή η αρνητική μορφή ταύτισης –καλύτερα: ισοδύναμης *συνάρθρωσης*– που φαίνεται να ενώνει τα ποικίλα υποκείμενα στην προσπάθειά τους να υπερβούν τη δεινή τους συνθήκη. Αυτή η κοινή «έλλειψη» ανταποκρίνεται τελικά σε μια ποικιλία διαφορετικών εμπειριών: μπορεί δηλαδή να λάβει διαφορετικά περιεχόμενα ανάλογα με τις απώλειες που έχει υποστεί τα τελευταία χρόνια το κάθε ατομικό ή συλλογικό υποκείμενο, ξεκινώντας από τους μισθούς και τις συντάξεις, περνώντας στις δουλειές, για να φτάσουμε στην κοινωνική ασφάλιση, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τη δυνατότητα να σχεδιάζουν το μέλλον τους, τελικά την ίδια τους την αξιοπρέπεια. Ένα ακόμα στοιχείο του

⁷⁷ Τσίπρας (2012δ): ο τονισμός στο κείμενο.

συγκεκριμένου λόγου που πρέπει να τονισθεί είναι ότι ο «λαός» ως προνομιακή αναφορά δε κάνει την εμφάνισή του με τρόπο που να αποκλείει την πολλαπλότητα και την κοινωνική ετερογένεια στο βωμό μιας επιδιωκόμενη ομογενοποιητικής «ενότητας»/«ολότητας». Το στοιχείο της «ενότητας» του λαού στο λόγο του ΣΥΡΙΖΑ εντοπίζεται περισσότερο στους όρους συνάρθρωσης ενός κοινού δημοκρατικού αγώνα ο οποίος συνενώνει τα διάφορα υποκείμενα προσανατολίζοντας την κοινή τους δράση προς την επίτευξη ενός κοινού σκοπού: την ανατροπή του δικομματισμού και την κατάργηση των πολιτικών λιτότητας. Υπ' αυτό το πρίσμα, έχουμε τελικά να κάνουμε με μια ανοιχτή αλυσίδα ισοδυναμίας, η οποία δεν έχει τίποτα απολύτως το κοινό με τις αντίστοιχες αλυσίδες ισοδυναμίας των λαϊκιστών της ακροδεξιάς.

Μία προσεκτική ανάλυση του λόγου του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ διαχρονικά αποδεικνύει αμέσως πως έχουμε να κάνουμε με τον πιο συνεπή ίσως πολιτικό σχηματισμό στο ζήτημα της υπεράσπισης των ίσων δικαιωμάτων των μεταναστών. Το ίδιο ισχύει και στα ζητήματα ισότητας των φύλλων, όπως και των ομοφυλόφιλων ή διεμφυλλικών, με τον ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ να υπερασπίζεται τολμηρές –για τα δεδομένα του ελληνικού πολιτικού συστήματος– προτάσεις, όπως το δικαίωμα στο γάμο για άτομα του ίδιου φύλλου. Υπό το φως των παραπάνω παρατηρήσεων, επιβεβαιώνεται εκ νέου και σαφώς η αρχική υπόθεση πως ο ΣΥΡΙΖΑ θα μπορούσε να τοποθετηθεί ανάμεσα στις περιπτώσεις «συμπεριληπτικού λαϊκισμού»,⁷⁸ σε αντιδιαμετρική θέση ως προς τις περιπτώσεις των λαϊκισμών της ακροδεξιάς που κατασκευάζουν έναν «λαό» συνήθως με εθνοτικούς όρους και με βασική αναφορά στον αποκλεισμό του αλλογενή άλλου (τέτοιοι είναι λ.χ., σε μεγάλο βαθμό οι λόγοι της «σαμαρικής» ΝΔ, του ΛΑΟΣ, των Αν.Ελ. σήμερα). Για να ίσχυε η πολυσυζητημένη υπόθεση δηλαδή περί «εθνικο-λαϊκισμού» του ΣΥΡΙΖΑ, θα έπρεπε σε ορισμένο βαθμό να παρατηρείται η

⁷⁸ Mudde και Rovira Kaltwasser (2013γ).

σύμπτωση στον λόγο του σχηματισμού των σημαινόντων «λαός» και «έθνος», όπου το τελευταίο θα συνιστά το σημαινόμενο του πρώτου. Κάτι τέτοιο βεβαίως δεν παρατηρείται στο ελάχιστο, με τον όρο «έθνος» μάλιστα να απαντάται πολύ σπάνια (σχεδόν καθόλου!)⁷⁹ στις δημόσιες παρεμβάσεις του Τσίπρα,⁸⁰ ενώ ο «αλλογενής ξένος», ο «μετανάστης» εγκλείεται σταθερά ως κομμάτι του «λαού» του ΣΥΡΙΖΑ. Με τα λόγια του Τσίπρα (σε μια ακόμα χαρακτηριστική ανάπτυξη των αλυσίδων ισοδυναμίας της ριζοσπαστικής αριστεράς), ο ΣΥΡΙΖΑ είναι

ο εργάτης [...] ο απεργός [...] ο άνεργος [...] ο συνταξιούχος [...] ο μετανάστης [...] η νέα μόνη γυναίκα [...] ο άνθρωπος με την αναπηρία που θέλει να κυκλοφορεί περήφανος στο δρόμο [...] η εργαζόμενη γυναίκα [...] ο δεκαεξάρης [...] ο γιατρός [...] ο εκπαιδευτικός [...] ο επιστήμονας [...] ο μουσικός [...] ο σκηνοθέτης [...] ο συγγραφέας [...] ο νεολαίος [...] Είναι κάθε άνθρωπος με την ιδιαιτερότητά του.⁸¹

Συμπεράσματα

Σε τούτο το κείμενο διερευνήθηκε η υπόθεση περί του λαϊκιστικού ή μη χαρακτήρα του λόγου του ΣΥΡΙΖΑ. Στο βαθμό που μια τέτοια διερεύνηση αναγκαστικά αρθρώνεται γύρω από τις κεντρικές αναφορές ενός πολιτικού λόγου, διέκρινα σχηματικά σε δύο περιόδους: μια πρώτη (προ-κρίσης), κατά την οποία ο ΣΥΡΙΖΑ

⁷⁹ Μετά από εξαντλητική μελέτη μάλιστα του συνόλου των παρεμβάσεων των δύο αρχηγών του ΣΥΡΙΖΑ από το 2004 και μετά, Τσίπρα και Αλαβάνου (όπως αυτές αναρτώνται στην ιστοσελίδα του ΣΥΝ: <http://www.syn.gr/>), η επίκληση στο «έθνος» δε συναντάται *ούτε μία φορά*.

⁸⁰ Εντελώς διαφορετικής τάξης είναι εδώ βεβαίως η επίκληση της «εθνικής ανεξαρτησίας» ή η αναφορά στο «εθνικό σχέδιο κοινωνικής ανασυγκρότησης» που συναντά κανείς στο λόγο του Τσίπρα. Και στην πρώτη και στη δεύτερη περίπτωση, η αναφορά δε γίνεται προφανώς με όρους αποκλεισμού κάποιου «ξένου» σώματος (π.χ. των μεταναστών), αλλά με αναφορά στους όρους κοινωνικής οργάνωσης της σημερινής κοινωνίας, που υπακούουν (είτε μας αρέσει είτε όχι) ακόμα στο σχήμα του έθνους-κράτους. Τέτοιου είδους άλλωστε αναφορές, στην «εθνική κυριαρχία» ή την «εθνική αξιοπρέπεια», την «πατρίδα», τον «τόπο», κλπ., είναι τόσο κοινές στο λόγο όλων των πολιτικών κομμάτων (αριστεράς και δεξιάς, κεντροαριστεράς και κεντροδεξιάς) που δε θα δικαιολογούσαν σε καμία περίπτωση τη χρήση τους ως πειστήριο «εθνικισμού» ή «εθνικο-λαϊκισμού». Μια τόσο ελαστική χρήση των εν λόγω εννοιών χωράει τελικά τους πάντες και τα πάντα, ακυρώνοντας τη χρησιμότητά τους στην κοινωνική έρευνα. Και εφόσον κινούμαστε σε ένα λογο-αναλυτικό πλαίσιο, είναι μάλλον αυτονόητο πως οποιαδήποτε αναφορά στον «εθνικο-λαϊκισμό» θα στοιχειοθετούνταν επαρκώς μόνο αν προέκυπτε ταύτιση «λαού» και «έθνος» σε έναν δεδομένο λόγο.

⁸¹ Αλέξης Τσίπρας (2013δ), «Ομιλία στην εκδήλωση: “Δημοκρατία, αλληλεγγύη, κοινωνική δικαιοσύνη. Η Αριστερά απαντά στη στρατηγική της έντασης”», 11 Φεβρουαρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=30835>.

επενδύει κυρίως στην έγκληση της «νεολαίας» και μέσω αυτής τελικά στη δημιουργία ενός νέου ευρύτερου κοινωνικού/κινηματικού μετώπου· και μία δεύτερη (μετά-κρίσης), στην οποία παρατηρείται μια σαφής στροφή του λόγου του από την «νεολαία» στον «λαό». Και στις δύο περιπτώσεις συναντάμε μια σαφώς ανταγωνιστική διαίρεση του κοινωνικού πεδίου που διακρίνει ανάμεσα σε δύο ευρύτερα και αντιτιθέμενα μέτωπα («λαό»/«νεολαία» και «κατεστημένο», «κοινωνικές αντιστάσεις» και «εξουσία», κλπ.), με τον πολιτικό σχηματισμό να αναλαμβάνει την εκπροσώπηση/υπεράσπιση του «λαϊκού πόλου». Προκύπτει λοιπόν ξεκάθαρα από τα παραπάνω πως ο λόγος του ΣΥΡΙΖΑ εμπίπτει στην κατηγορία του «λαϊκισμού». Ο λόγος του αρθρώνεται με μια λαϊκιστική λογική ήδη από τα πρώτα του βήματα, το 2004, με την κρίση ωστόσο να οδηγεί σε μια πιο ξεκάθαρη και ιδεοτυπική του συνάρθρωση.

Αυτό που συνέβη, αν θέλουμε να το θέσουμε με άλλα λόγια, είναι πως ο ιδιότυπος «νεο(λαιο)λαϊκισμός» του ΣΥΡΙΖΑ της πρώτης περιόδου έχει σήμερα «ενηλικιωθεί» και συνιστά ιδεοτυπική στιγμή *λαϊκιστικής ρήξης*. Τη στιγμή που ο κυρίαρχος λόγος –ο λόγος του «εκσυγχρονισμού» και του «ορθολογισμού» εμβαπτισμένος στα αυταρχικά νάματα της «έκτακτης ανάγκης»⁸²– δείχνει να στιγματίζει ως λαϊκισμό οποιαδήποτε διαφωνία, αμφισβήτηση ή αντίσταση στην ακολουθούμενη πολιτική,⁸³ ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος είχε ήδη εν τω μεταξύ αναδειχθεί σε βασική αντιπολιτευτική πολιτική δύναμη, *εγκαλεί τώρα με κάθε αφορμή, συνεχώς και επίμονα, τον «λαό» στο προσκήνιο· τον εγκαλεί και τον καλεί να εναντιωθεί στις διάφορες ελίτ, ενάντια στο εγχώριο και υπερεθνικό «κατεστημένο»*. Δε διστάζει

⁸² Για την «κρίση» ως κατάσταση «έκτακτης ανάγκης» βλ. και την εξαιρετική μονογραφία της Αθηνάς Αθανασίου (2012), *Η κρίση ως «κατάσταση έκτακτης ανάγκης»*. Κριτικές και αντιστάσεις, Αθήνα: Σαββάλας.

⁸³ Βλ. Σεβαστάκης και Σταυρακάκης (2012) · Giorgos Katsambekis και Yannis Stavrakakis (2013), «Populism, anti-populism and European democracy: a view from the South», *openDemocracy*, 23 Ιουλίου, <http://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/giorgos-katsambekis-yannis-stavrakakis/populism-anti-populism-and-european-democr>.

μάλιστα συχνά να εξισώσει την πιθανότητα ανάληψης κυβερνητικών καθηκόντων εκ μέρους του με την ίδια την «αυτο-ενίσχυση» του λαού, με αποκορύφωμα το επίσημο σύνθημα του ΣΥΡΙΖΑ «ΣΥΡΙΖΑ ισχυρός, αυτοδύναμος λαός», το οποίο αναπαράγει στις ομιλίες του και ο Τσίπρας,⁸⁴ ενώ ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η πιο πρόσφατη εκδοχή τούτου του συνθήματος, τώρα ανεστραμμένη: «Αυτοδύναμος ΣΥΡΙΖΑ, [...] πανίσχυρος λαός».⁸⁵ Η μετάβαση από τη «νεολαία» στον «λαό», δηλαδή από το μερικό στο καθολικό, συνέπεσε και με την άνευ προηγουμένου έκρηξη των εκλογικών ποσοστών του ΣΥΡΙΖΑ και την ανάδειξή του σε βασικό διεκδικητή της εξουσίας, απέναντι στη ΝΔ. Οι κοινωνικές εγκλήσεις, με άλλα λόγια, του ΣΥΡΙΖΑ, δεν έμειναν «ορφανές» από κοινωνικό ακροατήριο.

Σε αυτό το σημείο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υιοθέτηση από τον ΣΥΡΙΖΑ, στις εκλογές του 2012, του προτάγματος της «κυβέρνησης της Αριστεράς». Αυτή η στρατηγική, εξηγεί και το κατά τα λοιπά μη-ρεαλιστικό της επίκλησης του «λαού» από ένα μικρό κόμμα του 4,6%. Τούτη η φαινομενική αντίφαση παρακάμπτεται δια της έγκλησης του λαού στο όνομα της «ενότητας της αριστεράς» ή της μελλοντικής «κυβέρνησης της αριστεράς». Με άλλα λόγια, ο λαός εγκλείεται σε ένα πλαίσιο πολύ ευρύτερο από αυτό του ίδιου του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος αναλαμβάνει την εκπροσώπηση της «καθολικότητας» της αριστερής αντιπολίτευσης και επενδύεται με ένα ευρύτερο όραμα από αυτό της απλής εκλογικής του ενίσχυσης. Τι εξηγεί όμως την επιτυχία τούτου του καλέσματος; Την ανταπόκριση, με άλλα λόγια, του ίδιου «λαού»; Εδώ αδιαμφισβήτητα πρέπει να αξιοποιηθεί η έννοια της «εξάρθρωσης» που αναπτύσσει στο έργο του ο Λακλάου. Σε τέτοιες συνθήκες έλαβε χώρα η εκστρατεία του ΣΥΡΙΖΑ· σε ένα εξαρθρωμένο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο

⁸⁴ Τσίπρας (2012α).

⁸⁵ Αλέξης Τσίπρας (2013γ), «Ομιλία σε ανοιχτή συγκέντρωση στον Λευκό Πύργο», 13 Σεπτεμβρίου, <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=32883>.

επιχείρησε να αναδείξει την προοπτική μιας εναλλακτικής πορείας, ενάντια στη μεταπολιτική συναίνεση που εκπροσωπούσαν το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ τα τελευταία 20 περίπου χρόνια με τη σύγκλιση τους σε ένα ουσιαστικά κοινό πρόγραμμα.⁸⁶ Μπορεί να το έκανε ενίοτε αντιφατικά, αποσπασματικά, ίσως και διστακτικά, ωστόσο πρόβαλλε με τρόπο αποφασιστικό και επίμονο το ενδεχόμενο της *ρήξης* και της δημιουργικής ανασυνάρθρωσης σε συνθήκες κοινωνικο-πολιτικού τέλματος και συλλογικής ματαιώσης. Επωμίστηκε δηλαδή την ευθύνη και προοπτική της κοινωνικο-πολιτικής αλλαγής. Την ίδια στιγμή, είχε χάσει οριστικά το «λαϊκιστικό του momentum» ο ακροδεξιός πόλος που εκπροσωπούσε ο ΛΑΟΣ του Γιώργου Καρατζαφέρη λόγω της συνεργασίας του με το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ στην εφαρμογή των πολιτικών των μνημονίων.

Τέλος, σχετικά με την πολιτική σημασία του λαϊκισμού του ΣΥΡΙΖΑ, πρέπει να σημειωθεί πως οι συχνά συναγερμικές εκκλήσεις περί της «επικινδυνότητάς» του από μέρους της σχολιογραφίας δείχνει να κινείται σε ορισμένο βαθμό από πολιτικά ελατήρια, με σκοπό την αξιοποίηση των αρνητικών συνδηλώσεων του χαρακτηρισμού. Όπως φάνηκε παραπάνω, είναι δύσκολο να παρατηρήσει κανείς κάτι το ιδιαίτερα ανησυχητικό ή το αντιδημοκρατικό στον τρόπο με τον οποίο ο ΣΥΡΙΖΑ εγκαλεί τα κοινωνικά υποκείμενα στο λόγο του. Ούτε βεβαίως στοιχειοθετείται η κατηγορία περί «εθνικιστικού» χαρακτήρα του λαϊκισμού του, αφού το «διαφορετικό» (είτε αυτό είναι εθνικά, θρησκευτικά ή έμφυλα προσδιορισμένο) αγκαλιάζεται και δεν αποκλείεται· εξ ου και οι συχνότατες ακραία εθνικιστικές και εμφυλιοπολεμικού ύφους κατηγορίες από μέρους του βασικού του αντιπάλου, της

⁸⁶ Τούτη η σύγκλιση έχει περιγραφεί πολύ εύστοχα από τον Χριστόφορο Βερναρδάκη ως «συγκλίνων δικομματισμός». Βλ. Χριστόφορος Βερναρδάκης (2011), *Πολιτικά κόμματα εκλογές και κομματικό σύστημα. Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Σάκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ. 57, 65-66, 328, 333-337.

ΝΔ, ότι «δεν υποστηρίζει μian “Ελλάδα για τους Έλληνες” [...]. Υποστηρίζει *μian Ελλάδα για τους λαθρομετανάστες*»,⁸⁷ ακόμα και ότι «μισεί» την Ελλάδα.⁸⁸

Αυτό που αποκτά ιδιαίτερη σημασία από δω και πέρα είναι να δούμε πως θα μετασχηματιστεί ο λόγος και η δράση του ΣΥΡΙΖΑ σε περίπτωση που βρεθεί στην κυβέρνηση της χώρας: σε περίπτωση δηλαδή που περάσουμε από έναν «λαϊκισμό στην αντιπολίτευση» σε έναν «λαϊκισμό στην εξουσία». Ο ΣΥΡΙΖΑ τότε θα κληθεί να διατηρήσει μέσω της πολιτικής του πρακτικής την υπόσχεση της ρήξης που τα τελευταία χρόνια σταθερά εκφέρει. Αυτή η υπόσχεση έγκειται στην χάραξη ριζικά εναλλακτικών πολιτικών ως προς το παράδειγμα των τελευταίων ετών. Σε αντίθετη περίπτωση, αν δηλαδή ο ΣΥΡΙΖΑ αθετήσει την «υπόσχεσή» του και έρθει πιο κοντά στο νεοφιλελεύθερο παράδειγμα των απορρυθμίσεων που προωθείται από τη σημερινή ηγεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εφαρμόζεται απαρέγκλιτα από ΝΔ και ΠΑΣΟΚ, τότε πιθανότατα θα απογοητεύσει τους ψηφοφόρους του, υπονομεύοντας αποφασιστικά τις προοπτικές επιβίωσης μιας «κυβέρνησης της Αριστεράς» και διακινδυνεύοντας μια σημαντική υποχώρηση στα εκλογικά του ποσοστά. Επιπλέον, πολλά θα κριθούν και από την ικανότητα του ΣΥΡΙΖΑ (και ως αντιπολίτευσης, αλλά και ως πιθανής κυβέρνησης) να κινηθεί με επιτυχία ανάμεσα σε δύο διαφορετικά επίπεδα λόγου/δράσης. Όπως το περιγράφει ο Λακλάου,⁸⁹ από τη μία προκύπτει η ανάγκη ενός οριζόντιου άξονα, αυτού των κοινωνικών κινητοποιήσεων και των κινηματικών διεργασιών, και από την άλλη ενός κάθετου άξονα, εκείνου του ηγεμονικού εγχειρήματος ανοικοδόμησης του κράτους σε νέα βάση. Η δυνατότητα

⁸⁷ Αντώνης Σαμαράς (2013β), «Συνέντευξη στην εκπομπή του MEGA “Ανατροπή” με τον δημοσιογράφο κ. Γιάννη Πρετεντέρη», 4 Νοεμβρίου, <http://www.primeminister.gov.gr/2013/11/04/12449>.

⁸⁸ «Δεν ξέρω αν αντιπαθούν αυτόν τον τόπο. Καμιά φορά σκέφτομαι ότι ίσως και μισούν αυτόν τον τόπο!». Αντώνης Σαμαράς (2013α), «Ομιλία στο Προσυνέδριο της ΝΔ στη Θεσσαλονίκη», 9 Ιουνίου, http://www.nd.gr/web/guest/press/-/journal_content/56_INSTANCE_c6UH/36615/1103409.

⁸⁹ Ερνέστο Λακλάου (2013), «Η Αριστερά στην Ευρώπη πρέπει να γίνει πιο λαϊκιστική», συνέντευξη στην *Κυριακάτικη Αυγή*, 10 Νοεμβρίου, σ. 44-45.

του ΣΥΡΙΖΑ να συνδυάσει την πρακτική του στα δύο αυτά επίπεδα θα κρίνει την κοινωνική γείωση του εγχειρήματός του, αλλά και τη δυνατότητά του να ανανεώνεται σε διαρκή διάδραση με την κοινωνική του βάση, ώστε να αποφύγει την απορρόφησή του στο κράτος, χάνοντας έτσι και τη δυναμική αλλαγής που μέχρι σήμερα έχει επενδυθεί σε αυτόν και η οποία παραμένει πάντοτε επισφαλής.

Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης
Δίκτυο Ανάλυσης Πολιτικού Λόγου

Στόχος του ερευνητικού δικτύου για την «Ανάλυση του Πολιτικού Λόγου» είναι: (α) η προαγωγή του επιστημονικού προβληματισμού γύρω από την έννοια και τις θεωρίες του λόγου (discourse – discours - diskurs) και (β) η συστηματική εξέταση του πολιτικού λόγου και των επιχειρημάτων που αρθρώνουν οι πολιτικοί δρώντες (κόμματα, κινήματα, ΜΜΕ, κ.λπ.) καθώς εμπλέκονται σε σχέσεις αντιπαράθεσης ή συναίνεσης.

Η δημοσίευση σειράς «Κειμένων Εργασίας» (Working Papers), τα οποία αναρτώνται στον ιστότοπο του δικτύου και της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης (ΕΕΠΕ), αποτελεί αξονική προτεραιότητα του δικτύου για την «Ανάλυση του Πολιτικού Λόγου». Τα κείμενα εργασίας λειτουργούν ως παρεμβάσεις στο δημόσιο διάλογο είτε και ως ερεθίσματα για περαιτέρω επιστημονικό προβληματισμό. Βοηθούν δε τους συγγραφείς τους να ελέγξουν «υπό κατασκευή» επιχειρήματα και υποθέσεις εργασίας πριν λάβουν την τυπική μορφή επιστημονικών δημοσιεύσεων. Εξέχουσα θέση στο πλαίσιο του πρώτου κύκλου «Κειμένων Εργασίας» κατέχει η θεματική που αφορά σε «Λόγους της Κρίσης», σε πολιτικούς λόγους δηλαδή οι οποίοι αρθρώνονται με αναφορά στην τρέχουσα οικονομική -αν και όχι μόνο- κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ.

Τα κείμενα εργασίας που κατατίθενται προς δημοσίευση αξιολογούνται από τουλάχιστον δύο μέλη του δικτύου. Σε κάθε περίπτωση, τα κείμενα εργασίας εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους και δεν απηχούν θέσεις του δικτύου ή της ΕΕΠΕ.